

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA PEDAGOGIKY

**PODPORA A VZDĚLÁVÁNÍ ŽÁKŮ S ODLIŠNÝM MATEŘSKÝM
JAZYKEM V PROSTŘEDÍ 1. STUPNĚ ZŠ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Adéla Častorálová

Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Vedoucí práce: PhDr. Markéta Zachová, Ph.D.

Plzeň, 2023

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni dne

.....
vlastnoruční podpis

Tímto bych ráda poděkovala své vedoucí diplomové práce, paní PhDr. Markétě Zachové, Ph.D. za věnovaný čas, odborné vedení, cenné rady a připomínky. Dále bych ráda poděkovala vedení základní školy za umožnění realizace výzkumu a paním učitelkám, které mi poskytly rozhovory v rámci tohoto tématu.

ABSTRAKT

V diplomové práci se zabýváme tématem Podpora a vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem v rámci 1. stupně ZŠ. Hlavním cílem práce je analyzovat a vyhodnotit podporu žáků s OMJ v prostředí 1. stupně vybrané ZŠ. V teoretické části se zabýváme vymezením žáků s OMJ a jejich postavením ve vzdělávacím systému, nástupem žáka s OMJ na školu. Věnujeme se principům ve vzdělávání žáků s OMJ a podpurným opatřením, která jim jsou poskytována.

Výzkum realizujeme pomocí výzkumných nástrojů: rozhovorů, pozorování a kazuistik. V rámci výzkumu odpovídáme na následující výzkumné otázky: Jakým způsobem pracují učitelé s žáky s OMJ (jaké postupy, strategie atd. využívají)? Jaké speciální didaktické prostředky využívají učitelé při práci s žáky s OMJ? Které užitečné zdroje a materiály shledávají učitelé jako efektivní? Jak pracují žáci s OMJ při vyučovacích hodinách? S kterými případnými obtížemi se pedagogové setkávají při vzdělávání žáků s OMJ? Shledávají učitelé systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ dostačující? Absolvovali učitelé některé vzdělávací semináře týkající se podpory žáků s OMJ? Jak žáci s OMJ rozumí vyučovacím jazyku (tj. češtině) a učební látce při vyučovacích hodinách? Jak se žáci s OMJ začleňují mezi své spolužáky? Jaké pokroky udělali žáci s OMJ od doby, kdy se začali vzdělávat v české škole? Z vyhodnocení nám následně vyplývají doporučení do praxe.

Klíčová slova: žák s odlišným mateřským jazykem, mateřský jazyk, čeština jako druhý jazyk, podpurná opatření, rozhovory, pozorování, kazuistiky.

ABSTRACT

The topic of the present diploma thesis is the Support and Education of Pupils with Other Mother Tongues at Stage One of Primary School. The main objective of this thesis is to analyse and evaluate the support that pupils with OMTs receive during stage one in a specific primary school. In the theoretical part of the paper, we have provided the definition of pupils with OMTs, examined their position within the education system and the challenges faced when pupils with OMTs join a school. We have also discussed the principles employed in the education of pupils with OMTs, as well as the supportive measures provided for such pupils.

The research tools used during our research include interviews, observation and case studies. During the research, we focused on answering the following research queries: How do teachers work with pupils with OMTs (i.e. what procedures, strategies, etc. do teachers apply)? What special teaching aids do teachers use when working with pupils with OMTs? Which useful resources and materials do they find effective? How do pupils with OMTs work during lessons? What kind of difficulties, if any, do educators encounter during lessons when teaching pupils with OMTs? Do teachers find the legislation system governing the support and education given to pupils with OMTs sufficient? Have teachers completed any educational seminars on providing support to pupils with OMTs? To what degree do pupils with OMTs understand the language of instruction (i.e. Czech) and how much do they understand what is being taught during lessons? How do pupils with OMTs integrate into the class? How much progress have pupils with OMTs made since they started attending a Czech school? The evaluation is then followed by recommendations to be implemented in practice.

Key words: pupils with other mother tongues, mother tongue, Czech as a second language, support measures, interviews, observation, case studies.

OBSAH

ABSTRAKT.....	4
ABSTRACT.....	5
SEZNAM ZKRATEK	2
ÚVOD	3
TEORETICKÁ ČÁST	5
1 CHARAKTERISTIKA ŽÁKŮ S ODLIŠNÝM MATEŘSKÝM JAZYKEM.....	6
1.1 VYMEZENÍ A POSTAVENÍ ŽÁKŮ S OMJ VE VZDĚLÁVACÍM SYSTÉMU	6
1.2 AKTUÁLNÍ LEGISLATIVA VE VZTAHU K ŽÁKŮM S OMJ	7
1.3 ADAPTAČNÍ PROCES ŽÁKA S OMJ	10
1.4 POTŘEBY ŽÁKŮ S ODLIŠNÝM MATEŘSKÝM JAZYKEM	11
2 NÁSTUP ŽÁKA S OMJ NA ŠKOLU	15
2.1 PŘÍPRAVA NA PŘÍCHOD ŽÁKA S ODLIŠNÝM MATEŘSKÝM JAZYKEM	15
2.2 PŘIJÍMACÍ POHOVOR	17
2.3 PRVNÍ DEN VE ŠKOLE	20
3 DOPORUČENÉ POSTUPY A PRINCIPY PRÁCE S ŽÁKY S OMJ	21
4 PODPŮRNÁ OPATŘENÍ ŽÁKŮ S OMJ	24
4.1 ČEŠTINA JAKO DRUHÝ JAZYK.....	24
4.2 DALŠÍ MOŽNOSTI PODPORY	25
4.3 ZAPOJENÍ ŽÁKA S OMJ DO BĚŽNÉ VÝUKY.....	26
VÝZKUMNÁ ČÁST	28
5 CÍLE VÝZKUMNÉ ČÁSTI	29
6 CHARAKTERISTIKA METODOLOGICKÉHO PŘÍSTUPU	30
7 VOLBA VÝZKUMNÝCH NÁSTROJŮ	31
8 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÝCH SOUBORŮ	32
9 CHARAKTERISTIKA ŠKOLY	34
10 ROZHOVORY S UČITELI A ASISTENTEM PEDAGOGA OHLEDNĚ VZDĚLÁVÁNÍ ŽÁKŮ S OMJ	35
11 VYHODNOCENÍ ROZHOVORŮ.....	49
12 POZOROVÁNÍ	55
13 VYHODNOCENÍ POZOROVÁNÍ ŽÁKŮ	67
14 KAZUISTIKY ŽÁKŮ	70
14.1 KAZUISTIKA 1	71
14.2 KAZUISTIKA 2	72
14.3 KAZUISTIKA 3	73
14.4 KAZUISTIKA 4	74
14.5 KAZUISTIKA 5	75
15 VYHODNOCENÍ KAZUISTIK.....	76
16 CELKOVÉ VYHODNOCENÍ VÝZKUMU	78
ZÁVĚR.....	83
RESUMÉ	85
SUMMARY	87
SEZNAM LITERATURY	89
PŘÍLOHY	I
PŘÍLOHA č. 1	I
PŘÍLOHA č. 2	IV

SEZNAM ZKRATEK

ČDJ – čeština jako druhý jazyk

ČR – Česká republika

IVP – individuální vzdělávací plán

NPI – Národní pedagogický institut

OMJ – odlišný mateřský jazyk

PJP – plán jazykové podpory

PLPP – plán pedagogické podpory

PPP – pedagogicko-psychologická poradna

ŠVP – školní vzdělávací program

ZŠ – základní škola

ÚVOD

Naše země se čím dál více stává místem, kam se rozhodnou lidé migrovat, kde se chtějí usadit. Neumí-li jazyk, kterým se v zemi hovoří, je zpočátku komunikace velmi náročná. Pokud se do země přestěhuje rodina s dětmi, které se ještě vzdělávají, studium mohou shledat velmi obtížným, jelikož mají jazykovou bariéru. Neumí tedy používat jazyk běžné komunikace, natož pak porozumět učební látce, která se ve škole probírá. Tyto žáky nazýváme žáky s odlišným mateřským jazykem (dále žáci s OMJ).

V této práci se zaměřujeme právě na žáky s OMJ. Na žáky, kteří se přistěhovali ze zahraničí a jejichž mateřský jazyk je jiný než čeština. Vzdělávání může být pro tyto žáky velmi náročné, a proto pomocí výzkumu zjišťujeme, jak s žáky s OMJ pracovat, čím jim pomoci a jak k nim přistupovat. Hlavním cílem je analyzovat a vyhodnotit podporu žáků s OMJ v prostředí 1. stupně vybrané ZŠ. Dílčími cíli je zjistit, jakým způsobem pracují učitelé s žáky s OMJ, jaké využívají speciální didaktické prostředky, které užitečné zdroje a materiály shledávají jako efektivní. Dalším cílem je analyzovat práci žáků s OMJ při vyučovacích hodinách se zaměřením na porozumění a začleňování, jaké dělají pokroky při vzdělávání od doby, kdy se začali vzdělávat v české škole. Dalším dílčím cílem je zjistit, s kterými případnými obtížemi se pedagogové setkávají, zda shledávají systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ dostačující a zda absolvovali některé vzdělávací semináře této oblasti přínosnými. Na základě zjištěných dat a výpovědí se pokusíme stanovit doporučení do praxe. Je nutné vědět, jak s žáky pracovat, aby jejich jazyková bariéra nebyla důvodem případných studijních neúspěchů a demotivace ve vzdělávání.

Vzhledem k tomu, že je téma podpory a vzdělávání žáků s OMJ velice rozsáhlé, v předložené práci se zaměřujeme na vybrané a pro učitele i žáka klíčové oblasti podpory a vzdělávání. Jedná se zejména o proces přijetí a začleňování do prostředí školy a třídy, principy a podpůrná opatření v rámci jejich vzdělávání. V teoretické části práce nejprve vymezujeme, kdo jsou žáci s OMJ. Popisujeme jejich postavení ve vzdělávacím systému, prezentujeme stávající legislativu týkající se těchto žáků. V další části práce se věnujeme adaptačnímu procesu žáků s OMJ, upozorňujeme na možné obtíže, které mohou žáci s OMJ mít. Následuje kapitola, v které se zaměřujeme na nástup žáka s OMJ na školu, jak se na příchod tohoto žáka připravit ze strany učitele/školy, co by měl obsahovat přijímací pohovor a další důležitá témata týkající se prvních dní žáka s OMJ na škole. Další oblastí,

kteřou práce obsahuje, jsou principy práce s žáky s OMJ ve vyučovacíh hodinách. Dále zařazujeme analýzu a vyhodnocení nástrojů podpůrných opatření, mezi která patří zejména čeština jako druhý jazyk, plán pedagogické podpory a další.

V rámci realizovaného šetření se zaměřujeme zejména na práci vybraných učitelů s žáky s OMJ a posuzujeme jejich efektivitu. Výzkum byl realizován prostřednictvím následujících výzkumných nástrojů: rozhovorů s učiteli a asistentem pedagoga, kteří mají zkušenosti se vzděláváním žáků s OMJ, pozorování žáků s OMJ v rámci výuky a kazuistik vybraných žáků s jazykovou bariérou.

V rámci teoretické části jsme vycházeli z aktuálních odborných textů od autorů věnujících se tématu žáků s OMJ. Mezi stěžejní literaturu patří Nosálová a kol. (2018), Nosálová a kol. (2020), Kůrková a kol. (2020), Záleská (2020) a další knižní a internetové zdroje vydané organizací META. Při vypracovávání teoretické části byl využíván katalog podpůrných opatření. Ze zahraničních zdrojů jsme vycházeli z literatury Cummins (2021) a dalších.

TEORETICKÁ ČÁST

1 CHARAKTERISTIKA ŽÁKŮ S ODLIŠNÝM MATEŘSKÝM JAZYKEM

V této kapitole definujeme, kdo je žák s OMJ, a jak ho charakterizujeme. Popisujeme zde, kam je tento žák zařazován a na které stupně podpůrných opatření má nárok. Dále zde zmiňujeme jednotlivé kategorie, do kterých lze tyto žáky rozdělovat, a jejich největší bariéru, která jim znesnadňuje vzdělávání. V kapitole se též věnujeme legislativě spjaté se vzděláváním žáků s OMJ v českých školách. Poté se zabýváme adaptačním procesem žáků s OMJ a následně zde popisujeme potřeby těchto žáků.

1.1 VYMEZENÍ A POSTAVENÍ ŽÁKŮ S OMJ VE VZDĚLÁVACÍM SYSTÉMU

V této podkapitole vymezujeme pojem žáci s OMJ. Termín žák s OMJ se běžně používá v pedagogicko-psychologické odborné literatuře. Odkazuje zejména na oblast jazykové kompetence, tj. jiný mateřský a vyučovací jazyk. Z toho vyplývají hlavní možné problémy v rámci začleňování a výuky (neznalost nebo nedostatečná znalost češtiny). V rámci diplomové práce se přikláníme k termínu žák s OMJ a používáme jej v celém textu.

Mnohdy se na škole můžeme setkat s žákem, který nerozumí ani nemluví česky. Mateřský jazyk tohoto žáka je odlišný od jazyka spolužáků, což mu znesnadňuje jeho vzdělávání. Tohoto jedince nazýváme žákem s odlišným mateřským jazykem. Setkáváme se i s dalšími termíny, jako jsou žáci-cizinci (uváděno např. v legislativě). Toto označení není vhodné, setkáváme se i s žáky s obtížemi v porozumění češtině, kteří se narodili v ČR, mateřský jazyk rodičů, kterým doma mezi sebou komunikují, však není čeština. Toto označení není vhodné i z toho důvodu, že se snažíme o inkluzi, přijetí žáka a o to, aby si žák v naší zemi připadal vítaný. Označení žáci-cizinci však není v souladu s tímto přístupem. Používají se i termíny žáci s neznalostí vyučovacího jazyka, žáci s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka. Dále se setkáváme s označením vícejazyční žáci, což zahrnuje všechny žáky, kteří v prostředí svého domova mluví jiným jazykem, než kterým komunikují v prostředí školy – žáci s dvojitým občanstvím, žáci z vícejazyčných rodin apod. (Nosálová a kol., 2019).

Do kategorie žáků s OMJ zařazujeme děti občanů Evropské unie a států Evropského hospodářského prostoru, dále sem patří děti občanů tzv. třetích zemí, děti azylantů a žadatelů o mezinárodní ochranu, nebo se může jednat o děti, které mají dvojí občanství nebo občanství ČR (Nosálová a kol., 2019).

Mezi žáky s OMJ patří děti ze zahraničí s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka, děti cizinců, které vyrostly v České republice, ale doma hovoří jiným jazykem, než je čeština (jedná se například o vietnamské žáky). Dále sem patří děti s českým občanstvím, v jejichž domácím prostředí se používá jiný jazyk než čeština (může se jednat například o vícejazyčné rodiny) a děti, které mají české občanství, doma hovoří česky, ale studovaly v zahraničí a ve škole se nikdy česky neučily (Felcmanová a kol., 2015).

Žáci s OMJ jsou charakterističtí především tím, že neznají vyučovací jazyk a mají jinou kulturu než většina žáků školy. Nejdůležitějším prostředkem adaptace ve škole je vyučovací jazyk, jehož prostřednictvím budou rozumět i realitě kolem sebe (Záleská, 2020).

Pro tyto žáky je největší bariérou oblast jazykové kompetence. Je náročné dostat se na úroveň komunikativního jazyka, a ještě těžší na úroveň akademického odborného jazyka, v kterém mohou žáci pociťovat nedostatky. Pro žáky je velmi potřebné naučit se český jazyk, pro který je používáno označení čeština jako druhý jazyk. Je nutné si češtinu osvojit na vysoké úrovni vzhledem k následné velké potřebě jejího využívání, v souvislosti s plnohodnotným začleněním do společnosti (Nosálová a kol., 2019).

Můžeme si všimnout, že mnoho žáků s OMJ se straní kolektivu, i o přestávce sedí ve třídě ve své lavici, nesocializuje se, s nikým nehovoří. Máme ten názor, že děti, které neovládají běžnou komunikaci, mohou mít problémy v navazování kontaktu se svými vrstevníky a spolužáky. Doporučuje se využití tzv. patrona, spolužáka, který může pomoci v případě, že si žák nebude vědět rady. Díky komunikaci s patronem bude podporováno a rozvíjeno vyjadřování v českém jazyce. Velmi dobré pro rozvoj běžné komunikace je i navštěvování školní družiny, kde je žák část odpoledne mezi českými žáky.

1.2 AKTUÁLNÍ LEGISLATIVA VE VZTAHU K ŽÁKŮM S OMJ

Podkapitola se věnuje legislativě týkající se žáků s OMJ. Jsou zde uvedeny stěžejní dokumenty upravující postavení a podporu žáků s OMJ – zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), vyhláška č. 27/2016 SB., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných, vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky. Podstatný je i systém jazykové přípravy (podle § 20 ŠZ) – podle školského zákona mají všichni cizinci právo na bezplatnou

přípravu k začlenění do základního vzdělávání, je zde zahrnuta i výuka českého jazyka podle potřeb žáků s OMJ.

Podle vyhlášky č. 27/2016 Sb. řadíme žáky s OMJ mezi žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Podle §16 školského zákona, vyhlášky č. 27/2016 Sb. mají žáci s neznalostí českého jazyka nebo nedostatečnou znalostí češtiny jako vyučovacího jazyka nárok na podpůrná opatření, která jsou 1., 2. a 3. stupně s tím, že se nebere zřetel na státní příslušnost, délku vzdělávání v České republice a další. Podle této vyhlášky jsou žáci s OMJ považováni za žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Jedná se o jedince s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu odlišných kulturních a životních podmínek. Podle stupňů podpůrných opatření v závislosti na aktuální úrovni jazyka, v kterém vyučovací proces probíhá, jsou jedinci zařazeni mezi žáky s neznalostí vyučovacího jazyka či žáky s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka. Podpora ve vzdělávání žáků s OMJ, kteří žili dlouhodobě v zahraničí, je umožněna především podle § 20 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Podle § 20 školského zákona mají žáci právo na přípravu k adaptaci a vzdělávání zařízenou ze strany školy a krajského úřadu. Na základě § 10 odst. 1 vyhlášky č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, musí krajský úřad stanovit školy, kterým je umožněna bezplatná příprava v českém jazyce pro žáky s OMJ (Bernkopfová, 2020).

Od září roku 2021 vešel v platnost nový systém jazykové přípravy. Žáci s OMJ jsou ve školách více podporováni, v malých obcích je však dostupnost jazykové přípravy stále obtížnější. Legislativa byla upravena a školy začaly být více otevřenější v poskytování jazykové přípravy žákům s OMJ. Díky tomuto novému systému proběhla v mnoha školách i změna ve financování této přípravy. Jazyková příprava je poskytována především pro žáky určených škol. Někteří žáci na tuto přípravu nedosáhnou, jedná se například o kmenové žáky neurčených škol a o školy s menším počtem kmenových žáků. Tito žáci čerpají podporu z § 16 (META, 2021).

Dle § 16 školského zákona má na podpůrná opatření nárok osoba, která k tomu, aby dosáhla svých vzdělávacích možností potřebuje určitá podpůrná opatření. Při hodnocení žáků s OMJ je důležité brát na vědomí úroveň českého jazyka u konkrétního žáka a sledovat jeho pokroky (Bernkopfová, 2020).

Během naší pedagogické praxe některé školy využívaly v rámci 3. stupně podpůrného opatření asistenta pedagoga. Setkávali jsme se s tím, že asistent pedagoga žáku vypomáhal, bylo to pro něj přínosné. Některé aktivity mohl mít žák i odlišné od svých spolužáků (čtení s asistentem pedagoga či pomoc s rozšiřováním slovní zásoby, možnost individuální práce aj.). Setkáváme se ale i s takovým názorem, že není výhodné mít ve třídě asistenta pedagoga, pokud asistent neumí mateřský jazyk žáka, ke kterému byl přiřazen. Žák vykazuje nedostatky v jazykové oblasti, nerozumí učiteli a asistent mu není schopen toto přeložit, tudíž mu nepomáhá v tom, v čem má žák nedostatky. Vhodné je využívat dvojjazyčného asistenta pedagoga. Jedná se o asistenta pedagoga, který ovládá mateřský jazyk žáka s OMJ. Využívá se zejména s ohledem na aktuální situaci, kdy je velký počet příchozích žáků z Ukrajiny.

Dle stávající legislativy, tj. školského zákona a vyhlášky č. 27 mají žáci s OMJ nárok na jazykovou podporu dle úrovně jazykových kompetencí. Toto je specifikováno v rámci 2. a 3. stupně podpůrných opatření. Kvůli velkému množství cizinců na školách byl zorganizován vyučovací předmět jazykové přípravy s názvem Čeština jako druhý jazyk (dále ČDJ), který se věnuje procvičování českého jazyka a obohacování slovní zásoby a je přístupný všem žákům s jazykovou bariérou na škole. Obsah tohoto předmětu je stanoven Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání podle očekávaných výstupů oboru Cizí jazyk (Šormová a kol., 2019).

Rozsah předmětu ČDJ je 100 až 200 hodin během deseti měsíců. Jedná-li se o druhý stupeň podpůrných opatření, žák má nárok na 3 hodiny ČDJ týdně (maximálně 120 hodin ČDJ za rok). Jedná-li se o žáka s 3. stupněm podpůrných opatření, má nárok na 3 hodiny ČDJ týdně (maximální počet hodin ČDJ za rok je 200). Výuka ČDJ musí být v souladu s nejvyšším počtem povinných vyučovacích hodin a je realizována především ve volných vyučovacích hodinách (META, 2021).

Při vzdělávání je důležité respektovat legislativní rámec. Podstatné je být v souladu se školským zákonem a vyhláškami, které souvisí se vzděláváním. Pokud žák nastoupí na školu v České republice, je nutno, aby respektoval všechna obecná školská legislativní pravidla. Může se ale jednat i o výjimky, které jsou uvedeny ve školském zákonu, vyhláše č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů, § 20 Vzdělávání cizinců a osob pobývajících dlouhodobě v zahraničí, a dále ve vyhláše č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se

speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných. Mohou existovat i další výjimky, které jsou následně zmíněny ve školském zákoně (Šormová a kol., 2019).

Ke vzdělávání a školským službám se stejnými podmínkami mají přístup občané Evropské unie. Občanům ostatních zemí je přístupné základní vzdělávání, školní stravování a zájmové vzdělávání. K jazykovému, uměleckému, ale i k předškolnímu, střednímu a vyššímu odbornému vzdělávání mají občané, kteří nejsou členy Evropské unie, přístup stejný, jako občané Evropské unie, a tedy i občané České republiky (Šormová a kol., 2019).

1.3 ADAPTAČNÍ PROCES ŽÁKA S OMJ

V této podkapitole se věnujeme adaptaci žáka s OMJ na nové prostředí. Popisujeme náročnost tohoto adaptačního procesu, zabýváme se obtížemi, s kterými se můžeme u žáků s OMJ v prvních týdnech po nástupu na školu setkat.

Pro žáka může být přesun ze své rodné země náročný především z počátku, kdy se ocitne v prostředí, v kterém všichni mluví jinou řečí než on samotný. Jedna z velmi obtížných situací je vyrovnávání se s tím, že opustil svoji rodnou zemi a nyní bude žít v jiné zemi, kde ostatním nerozumí a kde je jiná kultura, na kterou není zvyklý (Šormová a kol., 2019).

Adaptačním procesem se rozumí utváření jiného způsobu života jedince vlivem odlišného prostředí, v kterém nyní žije. Zahrnuje i první kontakt s jazykem, zdejší kulturou a porozumění zvyklostem nového prostředí (Záleská, 2020).

Adaptační proces má různé fáze – funkční, sociální a veřejnou. Funkční fáze zahrnuje zajištění místa k žití a zapsání dítěte do konkrétní školy. Žák se učí jazyk nové společnosti, jak se oblékat vzhledem ke klimatu, osvojuje si stravovací návyky. Sociální fáze zahrnuje navazování vztahů s členy nové společnosti. Veřejná adaptace nastává, když se žák učí novým způsobům a dodržuje společenské normy (Deslandes et al. 2012).

Pro žáka je těžké zvyknout si a seznámit se s kulturou, normami a společenskými zvyklostmi, které jsou v dané zemi typické. Je zde zahrnuta nejen víra, ale i hodnoty a vzorce chování. Vše je náročné především pro ty děti, které jsou ze vzdálenějších zemí, kde je náboženství i kultura úplně jiná (Šormová a kol., 2019).

V souvislosti s odlišnou kulturou a rodnou zemí si můžeme u těchto žáků všimnout mezer ve vědomostech ohledně základních informací o ČR. Setkáváme se například s neznalostí státních symbolů, národní hymny, zvyklostí a tradic země, do které se přistěhovali. Probíráme-li toto téma ve vyučovacích předmětech, zpočátku bychom měli brát ohledy na tyto znalostní nedostatky.

Obtížnou situací je i zorientování se v nové škole a v jejím vzdělávacím systému. Naučit se respektovat všechna pravidla a osvojit si společenské normy. Náročné je i dosažení takových sociálních dovedností, aby byl žák schopen socializace a zařazení se do kolektivu (Šormová a kol., 2019).

Žáci též shledávají obtížným začleňování se do vyučování a celkové zvládnutí učiva v jiném jazyce, než je jejich mateřský. Snaží se dohnat učivo, které mají spolužáci již probrané. Také si doplňují nedostatky vzhledem k tomu, že měli ve své zemi jiný vzdělávací systém (může být rozdílný jak cíli, tak obsahem) a nyní musí respektovat vzdělávací systém České republiky (Šormová a kol., 2019).

Domníváme se, že může být velmi výhodné žáka zařadit do nižšího ročníku, než do kterého by nastoupil v zemi, kde žil, než se přestěhoval do ČR. Žák tak nebude opožděn za třídou v porozumění učební látce, jelikož ji už probíral ve svém mateřském jazyce a rozumí obsahu, tudíž má možnost se více soustředit na zlepšení češtiny a svých komunikačních dovedností. I tento postup je vždy závislý na konkrétní situaci, aktuálních potřebách žáka. Je nutné postupovat individuálně, nelze generalizovat apod.

Žáci si též budují novou osobní identitu, do které patří i status žáka s odlišným mateřským jazykem, který je vzdělávaný ve škole v České republice. Na rozdíl od ostatních spolužáků je více tíží otázky ohledně jejich identity (Záleská, 2020).

1.4 POTŘEBY ŽÁKŮ S ODLIŠNÝM MATEŘSKÝM JAZYKEM

V podkapitole zmiňujeme konkrétní potřeby žáků s OMJ, které je nutno respektovat po jejich nástupu na školu. Popisujeme, jak žáky s OMJ co nejlépe podpořit a jak jim pomoci, aby pro ně bylo jejich začlenění co nejméně náročné.

Pro každého žáka, který se přistěhoval z jiné země a nyní se má začlenit do společnosti mezi své vrstevníky a zvládat vyučovací proces probíhající v jazyce, kterému příliš nerozumí, je tato situace velmi obtížná. Dítě neumí jazyk, kterým jeho spolužáci hovoří, a nerozumí výkladu učitele ve vyučovacích hodinách. Doma nemá příležitost si

češtinu procvičit, jelikož s rodiči mluví jazykem, na který jsou zvyklí. Začleňování je tedy pro žáka velmi obtížné, přičemž každý má jisté potřeby (Nosálová a kol., 2019).

Potenciál žáků s OMJ ve vzdělávání je zpočátku velmi ohrožen jejich jazykovou bariérou, tedy neznalostí jazyka, v kterém vyučování probíhá. Jejich přístup k výuce je tímto velmi ovlivněn. Častokrát těmto žákům nemohou pomoci ani jejich rodiče, jelikož vyučovacím jazyku též nerozumí a je pro ně náročné porozumět všem pravidlům a pravopisu v českém jazyce (Titěrová a kol., 2014).

Těmto žákům je potřeba věnovat zvýšenou pozornost. Je nutné, aby byl vzdělávací systém žákům s OMJ přizpůsoben. Základní vzdělávání je v České republice povinné a bezplatné pro všechny. Veškeré jednání by mělo probíhat v zájmu dítěte (Titěrová a kol., 2014).

Samozřejmě se setkáváme i s žáky, jejichž rodiče se učí český jazyk či jeden z rodičů zde žil dříve, než se do této země žák přistěhoval. V těchto případech je vzdělávání a začleňování pro žáka snazší, jelikož si doma může s rodičem vyučovací jazyk procvičovat. Doma mu mohou pomoci s učivem, porozuměním apod.

Děti mohou v rámci adaptačního procesu prožívat různé emoce – kladné i záporné. Může se stát, že budou pociťovat protichůdné emoce – budou se těšit na nové prostředí školy, domova, ale zároveň se i bát. U žáků může nastat kulturní šok, přičemž se někteří mohou uzavřít, být apatičtí, agresivní, zmatení, pociťovat frustraci, někdy se může jednat i o depresi. Jelikož neznají jazyk, kterým ostatní v okolí mluví, mohou se cítit osamělí a izolovaní, mohou mít pocit vykořenění. Žáci se někdy cítí zranitelně, bezmocně, častěji pociťují únavu a vyčerpání. Vše mohou doprovázet akademické problémy spojené s neznalostí jazyka a tlak na přizpůsobení. Některé děti vzdorují či se odmítají přizpůsobit a učit novému jazyku (Nosálová a kol., 2019).

Uvádí se, že je pro žáky velmi náročné pohybovat se mezi svou rodinou a novou školou, kde jsou zvyklosti odlišné, jelikož takto žijí ve dvou odlišných světech – ve světě své rodiny a předešlé kultury a ve světě kultury nové země, s kterou se setkávají především ve škole (Záleská, 2020).

Někdy se setkáváme i s problémy v chování žáka. Tím, že se žák cítí nejistě a bezmocně, může se v některých případech projevovat agresivně a neposlušně, vyrušovat při vyučovacích hodinách a nerespektovat učitele. V mnoha případech, pokud žáku nebyla

diagnostikována například porucha chování, se žákovo chování po čase zlepší. Jedná se o obranné mechanismy v procesu adaptace.

Žákům pro usnadnění jejich začlenění a zvykání si na nové prostředí můžeme pomoci tím, že budeme respektovat a dodržovat několik pravidel. Je velmi důležité, aby se žáci cítili vítání, přijatí a v bezpečí. Dále je důležité, aby navázali kontakt se svými spolužáky a budovali s nimi vztahy. Je nutné, aby byli v psychické pohodě a měli někoho, na koho se mohou obrátit, když si s něčím neví rady (Nosálová a kol., 2019).

Z pedagogicko-psychologického hlediska je vhodné využívat skupinové a párové organizační formy výuky, abychom žáku pomohli se socializací a naučili je spolupracovat a komunikovat se svými spolužáky.

Dále bychom měli žáku pomoci s orientací v prostoru školy i čase, zajistit mu prostor pro vyjádření svých potřeb a naučit ho pravidlům správného chování (Záleská, 2020).

Pro žáka je nutné se co nejdříve učit základní komunikaci, aby mohl komunikovat se svými spolužáky, učitelem a dalšími osobami, a český jazyk rozvíjet jak v mluvené, tak i v psané formě. Velmi přínosné je navštěvování tříd pro jazykovou přípravu. Žáka můžeme podpořit i domácími úkoly, u kterých si budeme jisti, že je zvládne, aby byla zvýšena jeho motivace. Žák by měl rozvíjet akademický jazyk, měl by se ale věnovat nejen vyučovacím jazyku, ale i mateřskému, přičemž následně proběhne jejich sjednocení a propojení. Měli bychom ho vést k tomu, aby měl respekt k místu, kde se narodil, odkud pochází (Nosálová a kol., 2019).

Na školách je organizován předmět zaměřený na výuku češtiny jako druhého jazyka. Na škole, kde provádíme výzkum, se prvním rokem organizuje výuka předmětu Jazyková příprava. Podle vyjádření učitelů je pro žáky velmi přínosný. Žáci lépe komunikují, rozumí zadávání úkolů, mají větší slovní zásobu. Žáci účastníci se tohoto předmětu jsou rozděleni podle ročníků do jednotlivých tříd. V jedné třídě jsou žáci prvních a druhých ročníků, v další třídě jsou žáci třetích a čtvrtých ročníků. Celkem je těchto tříd na škole pět. Obsah výuky ČDJ se řídí kurikulem ČDJ. Výstupy předmětu i obsah jsou vždy přizpůsobeny aktuální úrovni jazykové kompetence a individuálním potřebám žáků. Během vyučovací hodiny si žáci procvičují základní fráze a osvojují si elementární slovní zásobu, kterou postupně podle potřeby rozšiřují. Intenzivně se věnují především těm slovům, jejichž znalost je nezbytná pro běžnou komunikaci. Žáci se učí reagovat na pokyny učitele. Můžeme si všimnout, že všichni žáci nejsou na stejné úrovni ve znalosti češtiny. Velmi

záleží na tom, z jaké rodiny žáci pocházejí a zda se rodiče též učí český jazyk. V tomto případě mohou žákovi s některými úkoly pomoci a češtinu s nimi procvičovat. Ve třídě jsou i ti žáci, kteří vyrůstají v rodině, v které neumí a ani se neučí češtinu žádný z rodičů. Pro tohoto žáka je porozumění náročnější, a pokud nenavštěvuje školní družinu a mimoškolní aktivity, trvá mu delší dobu, než se dostane ve znalosti češtiny na úroveň běžné komunikace.

2 NÁSTUP ŽÁKA S OMJ NA ŠKOLU

V této kapitole se zabýváme velmi důležitým tématem týkajícím se nástupu žáka s OMJ na školu, jak se na tento příchod žáka připravit, co bychom jako učitelé neměli opominout. Dále se věnujeme informacím ohledně přijímacího pohovoru, co bychom před ním měli zvážit, co bychom si měli připravit na samotnou schůzku a jaké jsou cíle tohoto přijímacího pohovoru. Následně se budeme zabývat prvními dny žáka s OMJ ve škole. Tato konkrétní témata v kapitole jsou zvolena proto, že se mnoho učitelů setká s přijímáním žáka s OMJ na školu. Je podstatné, aby neopominuli získání a předání důležitých informací, vyřízení formalit spojených s příchodem žáka, pohovorem a s prvním dnem tohoto žáka na škole.

2.1 PŘÍPRAVA NA PŘÍCHOD ŽÁKA S ODLIŠNÝM MATEŘSKÝM JAZYKEM

V této podkapitole se zabýváme příchodem dítěte s OMJ, na který je nutné se řádně připravit. Velmi důležitá je nejen příprava pedagogického sboru, ale i kolektivu, do kterého žák přichází. Učitel by si měl promyslet, jak bude postupovat. Velmi často tato připravenost předurčí, jak se bude žák ve škole líbit, jak se v ní bude cítit a ovlivní i jeho motivaci.

Vhodné je určit pedagogického pracovníka. Tento pracovník bude žáku pomáhat při inkluzi a odpovídat za tento proces. Na některých školách je podpora a vzdělávání žáků s OMJ v gesci učitele češtiny jako druhého jazyka, výchovného poradce, nebo speciálního pedagoga. Školy s větším počtem žáků s OMJ mají i pozici koordinátora pro vzdělávání žáků s OMJ (Nosálová a kol., 2019).

Adaptační koordinátor je osoba, která je zodpovědná za začlenění žáků s OMJ do školního prostředí. Snaží se, aby adaptace žáka proběhla bez obtíží a vypomáhá všem zúčastněným tohoto procesu, aby začlenění bylo pro žáka, rodiče i učitele co nejméně náročné. Komunikuje jak s žákem a učiteli, tak i s rodiči. V některých případech spolupracuje adaptační koordinátor se školským poradenským zařízením i školním poradenským pracovištěm. Adaptační koordinátor má v rámci jeho činnosti určité povinnosti. Koordinuje spolupráci mezi učiteli vzdělávající tohoto žáka, vedením školy, výchovným poradcem a v některých případech spolupracuje také s pedagogicko-psychologickou poradnou (dále PPP). Žáci s OMJ mají nárok na bezplatné vzdělávání, dalším úkolem adaptačního koordinátora je tedy zajištění takového vzdělávání.

Dále zjišťuje žakovu úroveň znalosti vyučovacího jazyka. Po nástupu na školu pomáhá žáku v prvních týdnech při adaptaci na nové prostředí. Spolupracuje s učiteli při vytváření plánu pedagogické podpory pro konkrétního žáka. Pomáhá žákům i v orientaci na škole, se seznamováním s právy a povinnostmi, zvyklostmi, pravidly chování, s denním režimem apod. Dalším úkolem je zařazení žáka podle stupně znalosti vyučovacího jazyka do předmětu Čeština jako druhý jazyk. Podle vyjádření školského poradenského pracoviště je pak možné i zajištění pomoci asistenta pedagoga nebo dalšího doučování. Důležité je pozorování pokroků žáka v jeho adaptaci a vzdělávání a následné vyhodnocování. Adaptační koordinátor průběžně komunikuje s rodiči, informuje je o pokrocích žáka a doporučuje jim, jak s žáky pracovat v rámci domácí přípravy. Úkolem adaptačního koordinátora je i sepsání podpory a vzdělávání žáka s OMJ do ŠVP. Jedná se o služby NPI ČR a záleží na rozhodnutí školy, zda si o tyto služby zažádá (META, 2022).

Jsme toho názoru, že je v mnoha případech přítomnost pedagogického pracovníka s rolí adaptačního koordinátora velmi výhodná, především v případě většího počtu žáků s OMJ na škole. Pedagog pomáhá žákům při adaptaci na nové prostředí, spolupracuje s ostatními učiteli, rodiči atd. Má přehled o informacích ohledně jednotlivých žáků a doporučuje jim postup při vzdělávání, pomáhá při začleňování a podporuje je během prvních týdnů na škole. Jedná se o osobu, na kterou se může žák i rodič vždy obrátit se svými dotazy. Jelikož je zvolení role adaptačního koordinátora velmi efektivní, na některých školách může být přímo vyčleněn pedagog pověřený touto rolí.

Před nástupem žáka s OMJ na školu je velmi důležité si o něm zjistit co nejvíce informací. Jedná se o informace ohledně rodiny, země, z které přijeli, znalostech českého jazyka, vzdělání dítěte, ale i jazyku, kterým komunikuje jeho rodina s dítětem, jak dlouho zde žijí a zda již dítě bylo vzděláváno v České republice (Nosálová a kol., 2019).

Dalším důležitým krokem je informovat žáky ve třídě, že přijde nový spolužák, jak se jmenuje a z jaké země se přistěhoval. Nebudeme příliš zdůrazňovat rozdíly mezi naší kulturou a kulturou dítěte, které se přistěhovalo z jiné země. S dětmi probereme i možné komplikace, které mohou nastat u žáka s OMJ, zamyslíme se nad tím, co pro dítě bude obtížné a jak ho můžeme podpořit. Žáka lze podpořit například výrobou plánu školy pro lepší orientaci v novém prostředí, dále vytvořením komunikačních kartiček, které pomohou v dorozumívání s učitelem a ostatními spolužáky anebo výrobou dvojjazyčných štítků na označení míst či předmětů ve třídě (Nosálová a kol., 2019).

Komunikační kartičky a dvojjazyčné štítky jsou osvědčeným způsobem komunikace v prvních týdnech žáka na nové škole, kde nerozumí vyučovacím jazyku, ani běžné konverzaci. Pomáhají mu v dorozumívání se s pedagogem i s ostatními spolužáky. Mnoho učitelů doporučuje zhotovení těchto kartiček, jelikož je pak komunikace s žákem méně náročná, žák dokáže vysvětlit alespoň základní potřeby a adaptace pak pro žáka probíhá příjemněji.

Zavedeme pro žáky společná pravidla, kterými budeme nového spolužáka podporovat při komunikaci s jazykovou bariérou. Mezi tato pravidla může patřit například mluvení pomalou, zřetelnou a spisovnou češtinou, pomoc s porozuměním úkolům, ujišťování se a ověřování, zda žák pochopil pokyny či zadaný úkol.

Dále můžeme ve třídě zvolit nějakého patrona (lze i dva patrony), který žáku pomáhá v orientaci ve škole, při vyučování i v dalších povinnostech. Patroni mohou pomáhat i při zapojování se do mimoškolních aktivit (Radostný a kol., 2011).

Zvolení patrona je při adaptaci žáka na prostředí velmi přínosné. Jedinec je tak snadněji zapojen do kolektivu spolužáků, přičemž se snáze učí jazyku, v kterém probíhají vyučovací hodiny, a procvičuje si konverzaci v češtině.

Velmi podstatná je i atmosféra ve třídě, proto musíme dbát na to, aby byla příjemná a respektující. Podporujeme vznik a upevňování přátelských vazeb mezi žáky. Přátelské vazby můžeme vytvářet pomocí nejrůznějších aktivit. Doporučují se tzv. adaptační aktivity (lze realizovat např. v rámci třídnických hodin apod.). Tvoříme bezpečné prostředí, v kterém se cítí všichni žáci příjemně. Vhodné jsou skupinové práce a aktivity, při kterých je nutné, aby žáci spolupracovali (Nosálová a kol., 2019).

Tvoření příjemného prostředí je velmi důležité, jelikož se jedná o jednu z podmínek pro efektivní vzdělávání žáků. Je potřeba, aby se žák cítil ve třídě komfortně, bezpečně, a aby měl kolem sebe spolužáky, kteří mu vycházejí vstříc, pomáhají mu a přijmou ho mezi sebe.

2.2 PŘIJÍMACÍ POHOVOR

V podkapitole se věnujeme informacím ohledně přijímacího pohovoru. Velmi důležité je uvědomit si, na co při pohovoru dbát a co neopomenout. Měli bychom zvážit několik věcí, než pohovor zahájíme a promyslet si, co je potřeba během pohovoru sdělit, které informace získat. Vycházíme z informací získaných na vzdělávacím programu od

Národního pedagogického institutu (dále NPI) s názvem Informační seminář ke společnému vzdělávání – Vzdělávání žáků cizinců, jehož cílem bylo seznámení pedagogů s možnostmi podpory žáka s OMJ na základní škole. Na praktických příkladech byly ukázány možnosti podpory žáka s OMJ v základní škole od prvního setkání žáka s učitelem až po spolupráci s podpůrnými organizacemi.

Před rozhovorem s žákem a jeho rodiči je nutné si uvědomit, kdo ze školy by se měl této schůzky účastnit. Jeden z nejdůležitějších členů je ředitel školy, dále osoba, která má na starosti inkluzi žáků s OMJ. Na setkání může být přítomen koordinátor, speciální pedagog i výchovný poradce. Schůzky se může účastnit i budoucí třídní učitel tohoto žáka. Jistě bychom měli zjistit, na jaké úrovni českého jazyka je rodina žáka s OMJ a na základě toho zvážit, zda je potřeba, aby byl při prvním setkání přítomen i tlumočník, aby byla komunikace mezi školou a rodinou usnadněna (Nosálová a kol., 2019).

Z praxe víme, že při nízké úrovni znalosti češtiny rodiny žáka s OMJ může s dorozumíváním a tlumočením pomoci některý ze zaměstnanců škol, který ovládá mateřský jazyk žáka s OMJ. Pomůže s překladem potřebných informací a celkově komunikuje s rodiči žáka podle potřeb učitele.

Měli bychom si ujasnit, jaké informace je potřeba získat od rodičů (zjištění zájmů žáka, trávení volného času, zjištění výslovnosti jména žáka, silných stránek, získání informací ohledně jeho prospěchu v dosavadní škole, jakými jazyky mluví, zda se setkal s češtinou, zjištění rodného čísla atd.). Na základě získaných informací rozhodneme o ročníku a třídě, do kterého žáka s OMJ navrhneme umístit. Dále bychom si měli ujasnit, jaké informace je nutné rodičům předat, s čím je seznámit. Podstatné je i ujasnění si strategie postupu začleňování tohoto žáka do vyučovacího procesu. Měli bychom si promyslet vyučování češtiny, konkrétní podporu žáka při vyučovacích hodinách, nabídku kurzů ČDJ a možnosti dalšího doučování, které žákovi s OMJ pomůže osvojit si a procvičit češtinu, aby nebyly ohroženy jeho školní výsledky. Případně rodiče seznámíme i s adaptačním koordinátorem (vzdělávací seminář NPI, 2021).

Před pohovorem bychom měli zvážit nejen to, jak bude škola podporovat žáka, ale i to, jak bude rodina žáka se školou spolupracovat, jak mu bude vypomáhat. Měli bychom si ujasnit, co budeme od rodičů potřebovat z hlediska podpory a komunikace, aby byl žák co nejlépe začleněn do vyučovacího procesu i třídního kolektivu. Je podstatné, aby rodiče pochopili vše, co jim chceme sdělit a co se od nich očekává. Proto je vhodné připravit si

přeložené informace ohledně přijetí do školy. Můžeme využít například Checklist přijetí do školy, kde je vše již přeloženo a který lze dohledat na internetu na webové stránce inkluzivniskola.cz. Je vhodné mít připraven i seznam pomůcek, které bude žák ve škole potřebovat, přičemž opět seznam přeložíme. Pro lepší porozumění a usnadnění nákupu školních potřeb je možné přiložit obrázky, jak pomůcky vypadají (Nosálová a kol., 2019).

Komunikace s rodiči je velmi podstatná. Učitel by měl být s rodiči v kontaktu a průběžně s nimi komunikovat. Měli by být informováni o pokroku ve vzdělávání žáka a vědět, co je potřeba procvičit, případně zda bude potřebovat další doučování zaměřené na český jazyk. Mnohdy rodiče žáků s OMJ neví, co přesně po nich učitelé požadují. Žáci chodí do školy nevybaveni i po několika upozorněních. Vytvoření přeloženého seznamu pomůcek doplněného obrázky však nákup potřebných předmětů usnadní. Poskytnutím tohoto seznamu si budeme jisti, že rodiče pochopili, co po nich požadujeme. Toto platí i v dalších případech, např. při řešení kázeňských problémů či informování o průběhu vzdělávání žáka s OMJ. Komunikujeme-li s rodiči, je vhodné za pomoci osoby se znalostí jazyka žáka s OMJ přeložit požadavek či upozornění.

Dále bychom si měli připravit kontakty, které rodičům poskytneme. Měla by zde být telefonní čísla a e-mailové adresy osob, na které se budou rodiče obracet, pokud si nebudou vědět s něčím rady. Nám by mělo být též sděleno číslo rodičů žáka na toho, s kým případně můžeme komunikovat vzhledem k jejich jazykové bariéře (Nosálová a kol., 2019).

S rodiči budeme na schůzce probírat podpůrná opatření pro žáka s OMJ ze strany školy i rodiny a postup při začleňování žáka. Bude-li dítě potřebovat podporu ze strany PPP, je nutné předat rodičům kontakt, domluvit postup a vysvětlit jim, co jsou to školská pedagogická zařízení a proč je vhodné je kontaktovat a spolupracovat s nimi. Na setkání sdělíme rodičům, do kterého ročníku žáka zařadíme. Je nutné, aby rodiče vyjádřili svůj souhlas s volbou konkrétního ročníku (vzdělávací seminář NPI, 2021).

Někdy i přes doporučení učitele o zařazení žáka do určitého ročníku mohou s daným rozhodnutím rodiče nesouhlasit. V tomto případě je nutné, aby učitel respektoval rozhodnutí rodiče dítěte. Setkali jsme se s případem, kdy se žák učitelům jevil nevyzrálý a bylo mu doporučeno zařazení do posledního ročníku v mateřské škole. Rodiče však toto doporučení odmítli a žák byl přijat do prvního ročníku ZŠ. Konečné rozhodnutí je i přes doporučení učitelů vždy na zákonném zástupci.

Dále je žádoucí, aby žáci s OMJ navštěvovali školní družinu, učí se zde jazyku přirozeným způsobem, rozvíjí sociální dovednosti atd. Při vzájemné komunikaci mezi dětmi si žák zvyká na nové prostředí, nový jazyk, rozvíjí své vyjadřovací schopnosti a rychleji se socializuje.

2.3 PRVNÍ DEN VE ŠKOLE

V podkapitole se věnujeme prvnímu dnu žáka s OMJ na nové škole. První den ve škole, kde žák nerozumí řeči, kterou mluví jak jeho spolužáci, tak učitelé, je pro něj velmi náročný. My bychom se měli snažit, aby pro něj tato situace byla co nejméně nepříjemná a stresující.

Po příchodu žáka do třídy ho seznámíme s jeho spolužáky. Přivítání a představování žáka by nemělo trvat příliš dlouho, protože tato situace pro něj může být stresující. V průběhu dne pak můžeme zařadit aktivitu na podporu respektujících vztahů v třídním kolektivu, při které se žáci seznámí. Jsou doporučeny především aktivity zaměřené na rozvoj znalostí např. o zemi původu, kultuře atd. (vzdělávací seminář NPI, 2021).

Žákovi vybereme na sezení takové místo ve třídě, které bude poměrně blízko učiteli, zároveň ale tak, aby mohl vidět na své spolužáky. Nejvhodnější je posadit žáka do prostřední lavice v postranním oddělení. Žák by měl sedět vedle někoho šikovného a ochotného. Je doporučeno, aby žák měl svého patrona, který by měl sedět též v jeho blízkosti. Není ale přínosné, aby seděl přímo s ním, jelikož v případě, že by byl upovídaný, mluvili by spolu ve svém mateřském jazyce a u žáka s OMJ by se poté nerozvíjela čeština (vzdělávací seminář NPI, 2021).

Žákovi je poskytnuto vybavení, které mu první dny ve škole usnadní porozumění a vyjadřování toho, co potřebuje. Může být ve formě obrázků, na kterých jsou znázorněny činnosti. Jak jsme již zmiňovali, jedná se o komunikační kartičky, kterými se může vyjádřit. Bude se tak moci v případě potřeby doptat pomocí těchto karet na konkrétní věci a místa.

První den je též vhodné žáka provést školou. Je podstatné mu říct všechny potřebné informace, ukázat veškerá místa, která pro něj budou v orientaci velmi důležitá, mezi která patří například toalety, šatna, jídelna, ředitelna a školní družina. Žákům říkáme, jak se tato místa nazývají v českém jazyce (vzdělávací seminář NPI, 2021).

3 DOPORUČENÉ POSTUPY A PRINCIPY PRÁCE S ŽÁKY S OMJ

V této kapitole se věnujeme postupům ve vzdělávání žáků s OMJ a principům, kterými je potřeba se řídit, aby byli žáci snáze zařazeni do vyučovacího procesu, kolektivu a porozuměli obsahům vyučovacích hodin. Patří sem dodržování konkrétních principů zahrnujících určité nutnosti, kterými je doporučeno se řídit.

Žáci s OMJ vyžadují při vzdělávání určitou formu podpory. Tato forma podpory zahrnuje několik důležitých principů, které je nutno dodržovat, aby bylo pro žáky zapojení do vyučovacího procesu méně obtížné. Podstatná je podpora výuky obsahu a jazyka, dále zjištění a aktivace předešlých znalostí a zkušeností, zařazení grafické vizualizace, tvoření prostoru pro komunikaci a vytváření jazykových dovedností (Cummins, 2021).

Podpora výuky obsahu a jazyka je velmi podstatným principem práce s žáky s OMJ. Obsah a jazyk spolu v tématech velmi souvisí. Vždy si stanovujeme obsahový i jazykový cíl. Určíme si, které znalosti chceme žákům předat, o co je chceme obohatit a jaká konkrétní slova, fráze či pojmy chceme, aby si osvojili. Nestačí, aby žáci ovládali komunikativní jazyk, ale je i potřeba znalostí odborného jazyka pro porozumění obsahové stránce vyučovací hodiny (META, 2022).

Pro žáky s OMJ je porozumění obsahu mnohdy náročnější z důvodu nízké úrovně znalosti vyučovacího jazyka. Učitel by měl průběžně ověřovat porozumění učební látce a snažit se žáku pomoci v pochopení tématu.

Dalším principem je zjištění a aktivace předešlých znalostí a zkušeností. Je důležité nejprve zjistit dosavadní znalosti žáků a zopakovat podstatné informace, které již mají vědět. Na tyto znalosti a dovednosti budeme následně navazovat, rozšiřovat je a konkrétněji se tématy zabývat, aby došlo k osvojení a prohloubení jejich vědomostí. (META, 2022).

Vhodné je zjištění dosavadních znalostí žáka s OMJ z prostředí, kde vyrůstal, čímž ho aktivujeme, zapojíme do diskuze a zároveň i obohatíme jeho spolužáky o další vědomosti a zajímavosti z jiného kulturního prostředí. Musíme brát však na vědomí, že zkušenosti žáka mohou být odlišné z důvodů lišících se podmínek v jiných zemích.

Dále bychom měli dbát na zařazení grafické vizualizace. Grafická vizualizace tématu, které žáky učíme, je velmi podstatná a ve vzdělávání žáků efektivní, jelikož tak žák dokáže téma lépe pochopit a pomocí názorných pomůcek si upřesnit obsah učební látky.

Využíváme obrázky a vizualizace z učebnic, sešitů, knih a internetu, čerpáme materiály i z dalších zdrojů, používáme výukové karty. Přínosné je používat i klíčové vizuály. Jedná se o grafické vyjádření tématu, které žákům usnadňuje porozumění, rozvíjí slovní zásobu a přehledně strukturuje obsah. Žáci poté dokáží obsah lépe popsat a učitel pozná, zda žák porozuměl jak obsahu, tak i jazyku (Cummins, 2021).

Grafické vizualizace je vhodné při neznalosti učebního jazyka zařazovat co nejčastěji pro porozumění učivu a jeho fixaci. Žák pomocí vizualizace lépe pochopí výklad realizovaný v jiném jazyce, než je jeho rodný, lépe si osvojí znalosti, pochopí vztahy mezi jednotlivými pojmy a snáze si je zapamatuje.

Dalším principem je poskytnutí prostoru pro komunikaci. Jazyk používaný při komunikaci se nazývá komunikativní jazyk. Je podstatný nejen pro integraci těchto žáků, ale i pro lepší porozumění kontextu obsahu učiva a pro jeho upevňování. Žáci ho využívají při skupinových pracích, kdy je nutná spolupráce mezi členy skupiny. Tvoří otázky, komunikují mezi sebou, sdělují svoje nápady, názory, myšlenky (META, 2022).

Skupinové práce jsou velmi přínosné pro žáky s OMJ. Pomocí tohoto způsobu práce při vyučovacích hodinách si velmi efektivním způsobem osvojují češtinu. Jsou v okruhu několika spolužáků, kde je nutné komunikovat, diskutovat a v češtině vyjádřit, co si myslí, jaký je jejich názor a jak by daný úkol řešili. Žák se zapojuje, diskutuje a rozvíjí si tak daný jazyk.

Dalším principem je utváření prostoru pro rozvoj jazykových dovedností. Měli bychom dávat žákům příležitosti se aktivně zapojovat do vyučovacích hodin. Žáci tímto způsobem rozvíjejí svoje jazykové dovednosti, ujasňují si a fixují obsah. Sdělují ostatním své myšlenky a vyjadřují se o tématu, pracují aktivně (META, 2022).

Je podstatné, jaké vyučovací metody a organizační formy práce při vzdělávání žáků zvolíme. Vyučovací metody je vhodné zařazovat jak slovní, názorně demonstrační i praktické. Zpočátku při vzdělávání je nejpřínosnější využívání názorně demonstračních metod s pomocí demonstračních obrázků a karet. Organizační formy práce je vhodné obměňovat. Pro žáky je velmi přínosné a zároveň i motivující zařazení práce ve skupinách, nebo ve dvojicích, při které rozvíjejí své jazykové dovednosti a obohacují svůj komunikativní jazyk.

Dále bychom se měli řídit dalšími pravidly. Měli bychom na žáky mluvit srozumitelně a výklad doplňovat názornými obrázky, reálnými předměty a příklady. Při demonstračních příkladech volíme vždy jednodušší pro snazší pochopení. U žáků bychom si též měli všimnout pokroků a ověřovat si, zda obsahu učiva rozumí. S žáky probíráme především to, co je důležité vědět, co v budoucnu využijí a co je podstatné pro život. U každého žáka zohledňujeme jeho individualitu. Každý žák je jiný, je potřeba přizpůsobovat konkrétní požadavky. Respektujeme kontinuální způsob učení. Je potřeba žáky ve vyučovací hodině motivovat a aktivovat jejich pozornost. Následuje výklad učiva a jeho fixace prostřednictvím různorodých způsobů. Poté probíhá procvičování učiva a aplikování osvojených znalostí a dovedností. Následně se věnujeme opakování dané látky a hodnocení práce žáků i učitele (META, 2022).

Při vzdělávání žáků s OMJ je nutné používat jednoduchou češtinu, mluvit pomalu a srozumitelně. Žáka je vhodné pozorovat, zda dělá pokroky nejen ve vzdělávání, ale i v adaptaci na prostředí a zda se bez obtíží začleňuje do kolektivu své třídy. Pokroky si může učitel zaznamenávat, aby měl přehled o jeho progresu.

4 PODPŮRNÁ OPATŘENÍ ŽÁKŮ S OMJ

V této kapitole se zabýváme podpůrnými opatřeními, která jsou poskytována žákům s OMJ za účelem rychlejšího a snazšího adaptování na prostředí a začlenění do kolektivu. Pomocí podpůrných opatření se snažíme dosáhnout toho, aby nebyly ohroženy školní výsledky žáka. V této kapitole se zabýváme vybranými a pro podporu žáků stěžejními podpůrnými opatřeními – Čeština jako druhý jazyk (dále ČDJ), plán pedagogické podpory (dále PLPP), plán jazykové podpory (dále PJP), individuální vzdělávací plán (dále IVP), asistent pedagoga. Dle vyhlášky č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných, je podpůrné opatření Čeština jako druhý jazyk zařazeno mezi podpůrná opatření 2. a 3. stupně, PLPP mezi podpůrná opatření 1. stupně, IVP mezi podpůrná opatření 3. stupně a asistent pedagoga mezi podpůrná opatření 3. stupně.

4.1 ČEŠTINA JAKO DRUHÝ JAZYK

V podkapitole se věnujeme podpůrnému opatření – Čeština jako druhý jazyk. Popisujeme vyučovací předmět, jeho obsah a metody, kterými je tento předmět vyučován. Popisujeme, jak probíhá výuka předmětu Čeština jako druhý jazyk.

Předmět Čeština jako druhý jazyk je určen pro žáky s odlišným mateřským jazykem, kteří se přistěhovali do České republiky, nastoupili zde na základní školu, ale mají pouze nízkou úroveň znalosti češtiny. Tento vyučovací předmět má žákům pomáhat v osvojení českého jazyka, aby jejich adaptace ve třídě proběhla rychle a bez obtíží.

Vyučování probíhá přímou metodou, učitel hovoří v českém jazyce. Ve třídě je maximálně 10 žáků. Do vyučování se zařazují aktivizující vyučovací metody a také tzv. činnostní učení. Jsou zařazovány konverzace, diskuze, různorodé praktické aktivity a didaktické hry. Může být zařazováno i čtení v daném jazyce. Využívá se především vizualizace a moderní technologie. V předmětu Čeština jako druhý jazyk je zahrnuta slovní zásoba i gramatika, která znalostmi odpovídá úrovni A1. V rámci tohoto předmětu při vzdělávání žáků se dbá na rozvíjení klíčových kompetencí, žáci si osvojují i české reálie, zařazena je terminologie odborných předmětů v souladu se ŠVP (Kůrková a kol., 2020).

Je přínosné zařazování básniček, písniček, říkanek, hádanek atd. Nejen proto, že si žáci s OMJ procvičují správnou výslovnost a obohacují svoji slovní zásobu, ale i proto, že je zároveň tento způsob osvojování češtiny motivační, baví je, zaujme a snáze si pak slova

zapamatují. Během praxe jsme se v průběhu předmětu ČDJ setkávali s tím, že učitel uměl hovořit rodným jazykem žáků s OMJ, tímto jazykem však byly řešeny pouze kázeňské problémy, většina výuky probíhala v češtině.

Z našich zkušeností shledávají žáci s OMJ velmi náročným diakritická znaménka, neslyší délku samohlásek, proto je důležitá velmi výrazná artikulace učitele.

Při výuce češtiny jako druhého jazyka je vhodné vzdělávat odděleně mladší žáky (1. a 2. třída) a starší žáky. Vzdělávání těchto žáků je totiž odlišné vzhledem k tomu, že ještě neumějí číst a psát. Mladší žáci se učí češtinu přirozenou cestou v kolektivu svých vrstevníků. Pro tyto žáky není vhodné organizovat více než dvě hodiny češtiny pro cizince denně (Kůrková a kol., 2020).

V rámci předmětu ČDJ učitel s žáky probírá základní slovní zásobu, která je denně používána a zahrnuta v dalších vyučovacích předmětech i v osobním životě. Dále s žáky procvičuje gramatiku, učí je správnou výslovnost, konverzuje a rozvíjí jejich znalosti českého jazyka. Z důvodu, že si žáci nejlépe osvojují češtinu v kolektivu vrstevníků přirozenou cestou, je jim doporučena školní družina, kroužky a další mimoškolní aktivity.

Rozsah předmětu ČDJ je 100 až 200 hodin během deseti měsíců. Jedná – li se o druhý stupeň podpůrných opatření, žák má nárok na 3 hodiny ČDJ týdně (maximálně 120 hodin ČDJ za rok). Jedná-li se o žáka s 3. stupněm podpůrných opatření, má nárok na 3 hodiny ČDJ týdně (maximální počet hodin ČDJ za rok je 200). Výuka ČDJ musí být v souladu s nejvyšším počtem povinných vyučovacích hodin a je realizována především ve volných vyučovacích hodinách (META, 2021).

4.2 DALŠÍ MOŽNOSTI PODPORY

V podkapitole se věnujeme dalším možnostem podpory žáků s OMJ. Podpora těchto žáků může probíhat prostřednictvím dokumentů – plánu pedagogické podpory (PLPP), plánu jazykové podpory (PJP), individuálního vzdělávacího plánu (IVP). Dále můžeme využít pomoci asistenta pedagoga.

PLPP je podpůrné opatření vhodné pro žáky, kteří již mají základy češtiny, jsou na určité úrovni ve znalosti českého jazyka. Využívá se v rámci prvního stupně podpůrných opatření. Pomocí tohoto plánu uzpůsobujeme žáku podmínky výuky podle jeho možností a podle možností učitele. Jsou zde uvedeny metody práce s žákem, způsoby podpory, cíle, kterých je potřeba ve vzdělávání dosáhnout a způsoby hodnocení žáka s OMJ. Není však

možné příliš zasahovat do chodu výuky, její organizace a obsahu. Pokud se tedy jedná o žáka s úplnou neznalostí češtiny, není PLPP dostačující (Nosálová a kol., 2019).

PJP poskytujeme v rámci 1. stupně podpůrných opatření. Vypracujeme ho ve chvíli, kdy škola přijme žáka s OMJ s velmi nízkou znalostí češtiny, nemáme vyjádření PPP a PLPP nám nedostačuje. Na základě jazykové diagnostiky zjistíme úroveň češtiny žáka a vytvoříme odpovídající PJP. Uvedeme konkrétní jazykové cíle, kterých by měl žák dosáhnout a dobu pro dosažení těchto cílů. PJP nám umožňuje výuku ČDJ (Nosálová a kol., 2019).

IVP je podpůrné opatření, které poskytujeme žákům s 2. stupněm podpůrných opatření. IVP může být vypracován až na základě doporučení PPP. Umožňuje nám upravit obsah vzdělávání pro konkrétního žáka, upravit organizaci a přizpůsobit žáku metody výuky. V rámci IVP se zaměřujeme na rozvoj odborného jazyka, upravujeme obsah vzdělávání a hodnocení žáka, přizpůsobujeme metody výuky. U vyučovacích předmětů stanovujeme cíle vzdělávání přizpůsobené žáku s OMJ. Pokud se žák účastní předmětu ČDJ, uvedeme i cíle předmětu ČDJ (Nosálová a kol., 2019).

Z praxe víme, že je potřeba stanovit obsah učiva, který si má žák osvojit. Je vhodné si nejprve určit cíle na měsíc, abychom zjistili, zda je plán podpory přínosný. Tento plán je nutné vyhodnocovat, abychom zjistili, zda žáku pomáhá a zda je efektivní. Není-li plán podpory přínosný, je nutné provést kritickou analýzu a zjistit, jak ho pozměnit a vylepšit.

Dalším podpůrným a vyrovnávacím opatřením je přidělení asistenta pedagoga. Z praxe víme, že k přidělení asistenta pedagoga je nutné vyšetření v PPP. Do třídy lze přidělit od 2. stupně podpůrných opatření sdíleného asistenta, od 3. stupně podpůrných opatření asistenta pedagoga na výpomoc konkrétnímu žákovi. Náplň práce asistenta pedagoga je stanovena na základě potřeb učitele, žáků a školy. Řadíme sem asistenci při vyučovacích hodinách (dopomáhání, vysvětlování a upřesňování zadání úkolů, aktivit), individuální doučování (rozvíjení slovní zásoby, komunikace, plnění domácích úkolů), orientaci na škole. Může pomáhat s tvorbou vyrovnávacího plánu (Radostný a kol., 2011).

4.3 ZAPOJENÍ ŽÁKA S OMJ DO BĚŽNÉ VÝUKY

V kapitole se zaměřujeme na to, jak s žáky pracujeme během vyučovacích hodin, které metody výuky volíme, jakým způsobem jim dopomáháme, aby byli jazykovou bariérou co nejméně ovlivněni.

Nejprve je třeba zmínit, že při vzdělávání žáků s OMJ pracujeme v souladu s vypracovaným IVP, PJP, nebo PLPP. Vhodné je upravit cíle výuky podle jazykové úrovně žáka s OMJ, aby učivo zvládal. Používáme takovou slovní zásobu, které žák rozumí, aby pochopil a následně vypracoval zadaný úkol (Nosálová a kol., 2019).

Z praxe víme, že je důležité nejen používání slovní zásoby, kterou žák zná, ale i mluvení pomalým tempem, srozumitelně, v jednoduchých větách. V případě, že by žák nerozuměl, by mohl pociťovat frustraci a ztrácet motivaci v učení. Bylo by vhodné, aby byli s neznalostí češtiny obeznámeni i ostatní žáci a mluvili na žáka s OMJ pomalu se správnou artikulací. Při vzdělávání žáků s OMJ jsou efektivní různorodé aktivity s využitím kartiček, kdy žáci k obrázkům na kartičkách slyší i výslovnost. Žák si tak spojuje zvukovou podobu s významem slova. Je vhodné zařazovat i další aktivity s kartičkami, jako přiřazování karet se slovy ke kartám s obrázky, kdy si žáci spojují vizuální podobu napsaného slova s jeho významem. Využíváme i pro procvičování, fixaci slov a obohacení slovní zásoby.

Do vyučovacích hodin zařazujeme tvoření myšlenkových map, kreslení a psaní na tabuli, čtení, psaní do sešitu, mluvení o sobě (například zážitky z prázdnin s popisem fotografie) (Nosálová a kol., 2019).

Při vzdělávání žáků s OMJ se osvědčuje metoda vysvětlování významu na reálných předmětech. Velmi efektivní je používání věcí a materiálů, které vidíme kolem sebe. Názornost žákům pomůže v porozumění významu slova.

Z praxe též víme, že je vhodné zadávat úkoly tak, aby si žáci sami mohli zvolit úroveň, na které úkol zhotoví. Může se jednat o počet vypočítaných příkladů v matematice, počet vymyšlených vět při hodině českého jazyka atd. Žák s OMJ bude více motivován, jelikož bude možné, aby splnil zadaný úkol a vypracuje ho tak, jak nejlépe dovede. V opačném případě by mohl ztrácet motivaci z důvodu nedokončení úkolu, vysokých nároků vzhledem k jeho jazykové úrovni a náročnosti v souvislosti s jeho nižší znalostí vyučovacího jazyka.

VÝZKUMNÁ ČÁST

5 CÍLE VÝZKUMNÉ ČÁSTI

Hlavním cílem výzkumné části diplomové práce je analyzovat a vyhodnotit podporu a vzdělávání žáků s OMJ v prostředí 1. stupně vybrané ZŠ. V rámci realizovaného šetření se zaměřujeme zejména na práci vybraných učitelů s žáky s OMJ a posuzujeme její efektivitu. Cíle jsou zpřesněny pomocí následujících výzkumných otázek:

- Jakým způsobem pracují učitelé s žáky s OMJ (jaké postupy, strategie atd. využívají)?
- Jaké speciální didaktické prostředky využívají učitelé při práci s žáky s OMJ?
- Které užitečné zdroje a materiály shledávají učitelé jako efektivní?
- Jak pracují žáci s OMJ při vyučovacích hodinách?
- S kterými případnými obtížemi se pedagogové setkávají při vzdělávání žáků s OMJ?
- Shledávají učitelé systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ dostačující?
- Absolvovali učitelé některé vzdělávací semináře týkající se podpory žáků s OMJ?
- Jak žáci s OMJ rozumí vyučovacímu jazyku (tj. češtině) a učební látce při vyučovacích hodinách?
- Jak se žáci s OMJ začleňují mezi své spolužáky?
- Jaké pokroky udělali žáci s OMJ od doby, kdy se začali vzdělávat v české škole?

Z těchto vyhodnocení nám vyplývají doporučení do praxe.

6 CHARAKTERISTIKA METODOLOGICKÉHO PŘÍSTUPU

V rámci zaměření a cíle práce se jedná o kvalitativní typ výzkumu. Při kvalitativním typu přístupu se lze zaměřit na jevy pomocí různých výzkumných metod, provádíme analýzu těchto jevů. Při tomto přístupu ke zkoumání nám nejde o kvantifikaci dat zjištěných výsledků. Kvalitativní typ výzkumu je charakteristický realizací výzkumu v terénu, který je intenzivněji zkoumaný či provedením výzkumu s jedincem, s kterým jsme delší dobu v kontaktu. Důležité jsou souvislosti, kontext spjatý se zkoumaným objektem, jedincem. Lze využívat data z rozhovorů, pozorování, audiozáznamů, deníků, komentářů zkoumajícího, dokumentů atd. Analýza dat se realizuje od jednotlivého k obecnému, probíhá postupný sběr dat, vyhodnocování, popisování pozorovaného a zaznamenaného. Následuje zdůvodňování chování jedinců v určitém prostředí, interakcí, aktivit (Gavora, 2010).

Jedná se o kvalitativní typ výzkumu, jelikož nám v tomto šetření nejde o množství, ale pracujeme s určitým vzorkem učitelů, asistentů pedagoga a žáků. Zachycujeme jedinečnost, jedná se o názory jednotlivců. Jsme si vědomi určitých limitů a nedostatků kvalitativního šetření. Můžeme být ovlivněni subjektivitou, není zde možné generalizovat, v rámci kvalitativně orientovaného výzkumu je náročné vyhodnocení a interpretace dat.

7 VOLBA VÝZKUMNÝCH NÁSTROJŮ

Výzkum byl realizován prostřednictvím následujících výzkumných nástrojů: rozhovorů s učiteli a asistentem pedagoga, kteří mají zkušenosti se vzděláváním žáků s OMJ, pozorování žáků s OMJ v rámci výuky a kazuistik vybraných žáků s jazykovou bariérou.

Rozhovor je realizován s učiteli a asistentem pedagoga se zkušenostmi ve vzdělávání žáků s OMJ. Jedná se o strukturovaný typ rozhovoru, respondenti odpovídají na předem připravené otázky. Pozorování je zaměřeno na pět žáků, je zde sledováno jejich porozumění během výuky, zapojování do výuky, aktivita, způsob jejich vyjadřování atd. Kazuistiky pěti vybraných žáků se zaměřují na následující aspekty: popis konkrétní situace každého žáka, postup jeho podpory, způsob vzdělávání včetně pokroku.

Rozhovor jsme zvolili jako výzkumný nástroj v této diplomové práci proto, abychom zjistili názory učitelů na vzdělávání žáků s OMJ z hlediska využívání metod výuky, speciálních didaktických pomůcek, materiálů a zdrojů. Pozorování jsme zvolili pro sledování adaptace jednotlivců na prostředí, zapojování se do vyučovacího procesu, podpory ze strany učitele. Kazuistiky jsme vybrali pro dokreslení situace konkrétních žáků, sledování pokroků v adaptaci na prostředí a vzdělávání.

Před realizací výzkumu jsme provedli předvýzkum s dvěma respondenty za účelem zpřesnění, úpravy a korekce výzkumných otázek. Předvýzkum jsme uskutečnili 27. 10. 2022.

8 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÝCH SOUBORŮ

Jedná se o záměrný výběr výzkumných souborů. Výzkumné soubory se vyznačují relevantními znaky, které jsou pro náš výzkum podstatné. Pro realizaci tohoto výzkumu jsme zvolili čtyři učitele 1. stupně ZŠ a asistenta pedagoga, kteří mají zkušenosti se vzděláváním žáků s OMJ. Dále jsme vybrali žáky s OMJ, kteří jsou v české škole pouze krátkou dobu. Volba výzkumu na 1. stupni ZŠ byla uskutečněna z toho důvodu, že je ve vzdělávání žáků s OMJ stěžejní. Jedná se o první instituci, kde se žák s OMJ setkává s jazykem a učitelem.

Prvním výzkumným souborem jsou učitelé, kteří poskytli rozhovor pro realizaci tohoto výzkumu. Jedná se o zkušené pedagogy a asistenta pedagoga, kteří mají mnohaleté zkušenosti se vzděláváním žáků s odlišným mateřským jazykem. Výzkum jsme realizovali i s asistentem pedagoga, který byl během své praxe přidělen k žáku s OMJ. Důvodem výběru těchto učitelů a asistenta pedagoga jsou zkušenosti v podpoře a vzdělávání žáků s OMJ. U dvou z těchto pedagogů byly uskutečněny následovné hodiny, za účelem pozorování žáků během vyučování s přihlédnutím k předem stanoveným kritériím.

U jednotlivých učitelů uvádíme léta pedagogické praxe, zkušenosti s žáky s OMJ a ročník, který právě vyučují. První respondentkou je paní učitelka, která má patnáct let praxe ve vzdělávání žáků. V předešlých letech jí byli do třídy přiděleni žáci s OMJ, má tedy v této oblasti mnoho zkušeností. Nyní je třídní učitelkou žáků první třídy. Druhou respondentkou je paní učitelka s dvacetiletou praxí ve vzdělávání žáků. Během vzdělávání žáků se mnohokrát setkala s žáky s OMJ. Nyní je třídní učitelkou žáků druhé třídy a má ve třídě tři žáky mluvící odlišným mateřským jazykem. Třetí respondentkou je paní učitelka, která má čtyřletou praxi ve vzdělávání žáků, během doby působení na základní škole se setkala s žáky s OMJ. Nyní učí žáky třetí třídy. Čtvrtou respondentkou je paní učitelka s pětiletou praxí. Během vzdělávání žáků se setkala s žáky s OMJ. Nyní je třídní učitelkou žáků čtvrté třídy. Pátou respondentkou je asistentka pedagoga s osmiletou praxí, která má zkušenosti ve vzdělávání žáků s jazykovou bariérou. V předešlých letech byla přidělena jako asistentka pedagoga k mongolskému žáku, ukrajinské žákyni a nyní je asistentkou pedagoga ve třídě, kde se vzdělává ukrajinský žák, který je v České republice pouze měsíc.

Druhým výzkumným souborem jsou vybraní žáci s OMJ. Jsou zde uvedeny národnosti a ročníky, do kterých byli žáci zařazeni. Celkem byl výzkum zaměřen na pět

žáků s OMJ. Čtyři z těchto pozorovaných žáků jsou z Ukrajiny, jeden je z Vietnamu. Jeden ukrajinský žák navštěvuje druhý ročník ZŠ, tři ukrajinští žáci chodí do prvního ročníku ZŠ, jeden vietnamský žák je ve druhém ročníku ZŠ.

9 CHARAKTERISTIKA ŠKOLY

Informace o škole jsou uvedeny se souhlasem ředitelky školy v souladu s obecným nařízením o ochraně osobních údajů.

Škola, v které je výzkum realizován, se nachází v městě Plzni. Jedná se o velkou školu, která nabízí všeobecné základní vzdělávání. Prostředí, v kterém se žáci vzdělávají, je inspirující, bezpečné a působí příjemnou atmosférou. Škola nabízí i velké množství mimoškolních aktivit, účastní se i mnoha soutěží. Je otevřená žákům s OMJ. K těmto žákům bývalo možné poskytnout i asistenta pedagoga, který se žáku věnoval, shrnul mu požadavky učitele a ujasňoval mu, co dělat, když nerozuměl pokynům kvůli jeho jazykové bariéře. Nyní je zde možnost navštěvovat vyučovací hodiny předmětu Jazyková příprava, kde si žáci procvičují slovní zásobu českého jazyka, učí se komunikovat v českém jazyce a překonat tak jazykové nedostatky.

Nyní je na škole 81 žáků s OMJ. Převládají zde ukrajinští žáci. Z celkového počtu 81 žáků s OMJ je ukrajinských žáků 64. Škola si vede průběžné záznamy o počtu žáků s OMJ – žáci jsou evidováni v systému on-line (ve školní matrice). Na škole jsou nejčastější národnosti ukrajinští žáci, kterých je celkem 64, dále je zde zastoupení vietnamských žáků, kterých chodí na školu 7, dále jsou zde slovenští žáci, jichž je 7. Dále se zde vzdělávají 2 ruští žáci a 1 mongolský žák. Na základě vyhlášky o počtu žáků s OMJ se jedná o školu krajem určenou. Ze systému podpory se dlouhodobě nejvíce osvědčuje individuální přístup, individuální doučování a bezplatná jazyková příprava. Z možností podpory je konkrétně nejvíce využíváno doučování a bezplatná jazyková příprava, kterou využívají všichni ukrajinští žáci. Nyní je na škole 17 asistentů pedagoga, 1 asistent pedagoga UA (dvojjazyčný) a 1 školní asistent pedagoga.

10 ROZHOVORY S UČITELI A ASISTENTEM PEDAGOGA OHLEDNĚ VZDĚLÁVÁNÍ ŽÁKŮ S OMJ

Rozhovor je výzkumná technika, která je založena na ústní komunikaci. Podle některých autorů se může jednat o rozhovor, což je volná forma komunikace, nebo o interview, které je popisováno jako soubor připravených a promyšlených otázek. Podle jiných autorů jsou veškeré rozhovory nazývány interview s tím, že ale rozlišujeme interview nestrukturované, polostrukturované a strukturované (Pelikán, 2007).

Zde se jedná o strukturovaný rozhovor. Je nutné, abychom se snažili navodit příjemnou atmosféru, aby osoba spolupracovala. Nedovolíme, aby rozhovor přešel ve volnou konverzaci, při které se respondent nesoustředí na své odpovědi a neuvědomuje si důležitost tohoto rozhovoru. Dále dbáme na způsob vytvoření otázek, které by na sebe měly navazovat, měly by být srozumitelné, neutrálně formulované a citlivě položené (Pelikán, 2007).

Chceme pomocí výzkumu vyhodnotit, jakým způsobem jsou žáci s OMJ vzděláváni, které vyučovací metody jsou dle respondentů při práci ve vyučovacích hodinách nejefektivnější, které didaktické prostředky je vhodné využívat, aby jim bylo vzdělávání v prostředí, kde nerozumí vyučovacím jazyku, usnadněno. Dále zjišťujeme, zda učitelé využívají nějaké odborné zdroje, kterými se inspirují a které jim pomohou při práci s těmito žáky, zda shledávají ve vzdělávání žáků s OMJ nějaká úskalí. Dále analyzujeme a vyhodnocujeme práci pedagogů během prvního týdne žaka s OMJ ve škole, jakým způsobem je vhodné s žákem zpočátku pracovat a jak k němu přistupovat. Poslední otázky v rozhovoru zjišťují využití a realizaci legislativních kroků a doporučení z pohledu učitelů, zda sledování aktualit a další vzdělávání v rámci tohoto tématu shledávají důležitým. Zjišťujeme, zda a jakým způsobem jsou učitelé průběžně a systematicky vzdělávání v této oblasti.

Tato metoda byla vybrána z toho důvodu, abychom získali od několika vybraných učitelů (a asistenta pedagoga) působících na základní škole na prvním stupni podrobnější informace o zkušenostech se vzděláváním žáků s OMJ, efektivních způsobech, postupech a jejich celkovém přístupu při vzdělávání těchto žáků.

Rozhovory jsme s učiteli a asistentem pedagoga realizovali ve dnech 29. 11., 6. 12. a 8. 12. 2022 po vyučování. Výzkum probíhal v kmenových učebnách (v tomto případě se

pro respondenta jedná o bezpečné místo). Zodpovězení a zaznamenání otázek trvalo přibližně 30 minut. Rozhovor jsme zaznamenávali pomocí přesného přepisu odpovědí dotazovaného. Respondenti byli seznámeni s cílem výzkumu, otázkami a souhlasili se zveřejněním jejich výpovědí, zpracováním a využitím informací pouze pro účely této diplomové práce.

Strukturovaný rozhovor tohoto výzkumu obsahuje následující otázky:

- 1) Které metody práce se Vám nejvíce osvědčily při vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Prosím zdůvodněte.
- 2) Využíváte ve vzdělávání žáků s OMJ speciální didaktické prostředky (pomůcky, materiály apod.)? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.
- 3) Využíváte pro inspiraci ve vzdělávání žáků s OMJ speciální materiály a odborné zdroje? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.
- 4) Shledáváte nějaká úskalí, obtíže při práci s žáky s OMJ? Pokud ano, uveďte jaká.
- 5) Jakým způsobem spolupracujete a komunikujete s rodiči žáka s OMJ?
- 6) Popište, vyhodnoťte první týden žáka s OMJ ve škole.
- 7) Sledujete změny v legislativě ohledně vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, jak často?
- 8) Vyhodnoťte stávající systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ.
- 9) Jak hodnotíte způsob výuky a vzdělávání žáků s OMJ?
- 10) Absolvovali jste semináře týkající se vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, které a jak často? V čem byly přínosné a co jste postrádali?

Respondenty následujících rozhovorů označujeme R1, R2, R3, R4, R5.

R1:

- 1) Které metody práce se Vám nejvíce osvědčily při vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Prosím zdůvodněte.**

„Při vzdělávání žáků s OMJ využívám především slovní a názorně demonstrační metody. Často zařazuji do vyučovacích hodin práci ve dvojicích a práci ve skupině. Dále volím komunikační aktivity, které jsou přiměřené věku žáků. Používám názorné didaktické pomůcky. Důležitý je individuální přístup a podpora (výhodou je přítomnost asistenta pedagoga ve třídě, který se může žáku více věnovat). Využívám překladače při komunikaci (zejména se zákonným zástupcem žáka). Dbám na vhodné místo pro žáka v zasedacím pořádku.“

- 2) Využíváte ve vzdělávání žáků s OMJ speciální didaktické prostředky (pomůcky, materiály apod.)? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.**

„Využívám různé materiály a výuková videa (například portál vzdělávacích videí ČT edu). Pro rozvoj slovní zásoby zařazuji i hru TIK TAK BUM nebo pexesa, která jsou tematicky zaměřena (slovní zásoba, paměť, soustředění). Využívám názorné didaktické pomůcky a obrázky ze školních didaktických souborů. Některé pomůcky čerpám i z učebnicového souboru DOMINO – Český jazyk pro malé cizince (autor: Svatava Škodová). Tyto názorné pomůcky pomohou žáku v porozumění konkrétním slovům. Pomocí různých her (pexesa, hra TIK TAK BUM atd.) žáci rozvíjí slovní zásobu a fixují jednotlivá slova.“

- 3) Využíváte pro inspiraci ve vzdělávání žáků s OMJ speciální materiály a odborné zdroje? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.**

„Navštěvuji semináře/webináře zaměřené na výuku cizinců (NPI). Čtu pedagogické časopisy, například Škola a rodina nebo Učitelské noviny. Využívám materiály primární prevence – Jak začleňovat ukrajinské žáky, Metodická podpora – Integrace a vzdělávání dětí z UA – ČŠI. Tímto způsobem se sebevzdělávám, abych se v tématu orientovala a byla schopna žákům poskytnout kvalitní vzdělávání i přes jejich jazykovou bariéru.“

4) Shledáváte nějaká úskalí, obtíže při práci s žáky s OMJ? Pokud ano, uveďte jaká.

„Jedno z úskalí, které shledávám ve vzdělávání těchto žáků, jsou kulturní podmínky, ze kterých žáci pocházejí. Pro žáky je náročné zvyknout si na pravidla, podmínky a tradice naší země. Zároveň je potřeba se seznámit s kulturou žáka-cizince. Další obtíží je jazyková bariéra při komunikaci s žáky i se zákonnými zástupci.“

5) Jakým způsobem spolupracujete s rodiči žáka s OMJ?

„Spolupracujeme formou individuální konzultace ve škole, nejlépe za přítomnosti „překladače“, člověka, který zná jazyk žáka s OMJ. Zákonným zástupcům podávám pravidelně písemné informace prostřednictvím emailu a notýsku. Při komunikaci využívám překladač.“

6) Popište, vyhodnoťte první týden žáka s OMJ ve škole.

„V prvním týdnu žáka s OMJ na škole probíhá adaptace žáka na prostředí. Seznamuje se s kolektivem třídy prostřednictvím „stmelujících“ aktivit. Žáku je poskytována velká podpora z mojí strany, ze strany asistenta pedagoga (pokud je přítomen ve třídě) i ze strany žáků. Individuálně mu jsou vysvětlovány požadavky, seznamuje se se zvyky a pravidly v české škole. Je proveden školou a jsou mu ukázána všechna důležitá místa.“

7) Sledujete změny v legislativě ohledně vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, jak často?

„Jen občas, například stránky MŠMT ČR.“

8) Vyhodnoťte stávající systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ.

„Považuji za důležité a přínosné zajištění bezplatné jazykové přípravy pro žáky s OMJ. (Projekty – Podpora integrace cizinců na území ČR).“

9) Jak hodnotíte způsob výuky a vzdělávání žáků s OMJ?

„Vyhovující.“

10) Absolvovali jste semináře týkající se vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, které? V čem byly přínosné a co jste postrádali?

„Účastnila jsem se diskusního setkání na podporu pedagogů vzdělávajících žáky-cizince v distanční formě výuky. (NPI, online setkání). Setkání jsem shledala přínosným díky mnoha informacím, které nám byly poskytnuty v rámci tohoto tématu.“

R2:

- 1) Které metody práce se Vám nejvíce osvědčily při vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Prosím zdůvodněte.**

„Důležitý je především individuální přístup k žákovi, přínosné je využití pomoci asistenta pedagoga. Každodenně využívám překladače pro překlad základních pokynů v rámci komunikace s žáky i se zákonnými zástupci. Dbám na zapojení do žákovského kolektivu, postupně žáka zavádím do stylu výuky (práce ve dvojici, ve skupině). Důležitá je aktivní spolupráce v žákovském kolektivu – velice se nám osvědčilo.“

- 2) Využíváte ve vzdělávání žáků s OMJ speciální didaktické prostředky (pomůcky, materiály apod.)? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.**

„Velice často využívám didaktické karty – demonstrační karty a karty na výuku českého jazyka v 1. ročníku. Obrázky s pojmenováním na rozvoj slovní zásoby. Z materiálů využívám především literaturu Učíme češtinu jako druhý jazyk a Česky raz dva. Jedná se o materiály pro učitele (od NPI).“

- 3) Využíváte pro inspiraci ve vzdělávání žáků s OMJ speciální materiály a odborné zdroje? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.**

„Aktivně využívám materiály NPI, je to výborný zdroj materiálů v online podobě. Tyto materiály splňují požadavky na prvotní pokroky žáků s OMJ, jsou přehledné a dostupné (jsou zdarma) – což je další pozitivum.“

- 4) Shledáváte nějaká úskalí, obtíže při práci s žáky s OMJ? Pokud ano, uveďte jaká.**

„Velké úskalí vidím v komunikaci se zákonnými zástupci. Náročná je komunikace s rodiči, kteří neumí česky ani v základní rovině (například vzdělávání žákyně z Vietnamu, jejíž rodiče neovládají ani v minimální podobě češtinu, doma komunikují primárně jen vietnamsky).“

5) Jakým způsobem spolupracujete s rodiči žáka s OMJ?

„Spolupráce se pomalu rozvíjí prostřednictvím člověka blízkého rodině – překládá veškeré školní informace. Dále používám překladače pro sdělení pokynů a požadavků rodičům.“

6) Popište, vyhodnoťte první týden žáka s OMJ ve škole.

„První týden je velmi náročný. Probíhá pomalá adaptace žáka. Žáci jsou častokrát plaší, pouze sledují okolí, příliš se nezapojují do školního dění.“

7) Sledujete změny v legislativě ohledně vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, jak často?

„Ano, legislativa se pružně mění, proto pravidelně sleduji stránky. Výrazný posun zaznamenávám od jara 2022, kdy vzrostl počet žáků s OMJ kvůli přílivu z UA.“

8) Vyhodnoťte stávající systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ.

„Stávající systém je v rámci dané situace vyhovující, je k dispozici spousta metodických materiálů, NPI má možnost poradenských služeb.“

9) Jak hodnotíte způsob výuky a vzdělávání žáků s OMJ?

„Výuka dětí s OMJ v běžné třídě je velmi náročná, pokud není ve třídě přítomen asistent pedagoga. Ten v rámci celé třídy velmi pomůže. Kvituji individuální výuku češtiny (3 hodiny týdně) odděleně pro žáky s OMJ. Shledávám tyto vyučovací hodiny velmi kladnými a vidím pokroky.“

10) Absolvovali jste semináře týkající se vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, které? V čem byly přínosné a co jste postrádali?

„Seminář jsem neabsolvovala, studuji veškeré materiály na webu NPI, s kterým aktivně spolupracuji.“

R3:

- 1) Které metody práce se Vám nejvíce osvědčily při vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Prosím zdůvodněte.**

„Často využívám názorně demonstrační metodu a slovní metodu. Vysvětlím učivo a okamžitě si ověřím, jestli žáci rozumí a ví, jak pracovat. Dále hodně využívám práci s učebnicí. Žáci vyhledávají informace a dělají si z učebnice výpisky. Při práci s těmito žáky hodně zařazuji hry. Žáci se tak zapojují do kolektivu, ztrácí zábrany a obavy.“

- 2) Využíváte ve vzdělávání žáků s OMJ speciální didaktické prostředky (pomůcky, materiály apod.)? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.**

„Využívám názornou abecedu. Žáci tak správně píšou písmena a ukotví si znaky. Používáme i tablety. Vyhledáváme slova pro lepší porozumění a upřesnění, využíváme překladač. Používáme i počítač, který využíváme na interaktivní procvičování v rámci českého jazyka a matematiky. Žáky tento způsob procvičování velmi baví.“

- 3) Využíváte pro inspiraci ve vzdělávání žáků s OMJ speciální materiály a odborné zdroje? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.**

„Někdy se inspiroji materiály na internetových stránkách neziskové organizace META, kde je velmi pestrý výběr, a také přínosné informace o žácích – cizincích.“

- 4) Shledáváte nějaká úskalí, obtíže při práci s žáky s OMJ? Pokud ano, uveďte jaká.**

„Ano, bohužel se setkávám s tím, že někteří žáci ztrácí motivaci, mají pocit neúspěchu z důvodu jejich jazykové bariéry. Žáci poté vyhledávají svou komunitu pro získání pocitu bezpečí.“

- 5) Jakým způsobem spolupracujete s rodiči žáka s OMJ?**

„Důležitá je aktivní komunikace. S rodiči žáků spolupracuji nejčastěji prostřednictvím emailu. Informace zasilám i telefonicky SMS zprávou. Rodiče mají vždy možnost osobních konzultací. Výhodná je i možnost komunikace se sourozenci žáka.“

6) Popište, vyhodnot'te první týden žáka s OMJ ve škole.

„První týden je na žáku vidět nejistota. Učí se pravidla, řád. Žák se často doptává na délku rozvrhu a není si jistý přípravou pomůcek na vyučovací hodiny. Nutné je zavedení sešitů a je potřebný i rozpis pomůcek do hodin. Nutný je individuální přístup k žáku a komunikace jak s žákem, tak i s rodiči.“

7) Sledujete změny v legislativě ohledně vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, jak často?

„Ano, sdělovací prostředky sleduji pouze příležitostně. Mnoho informací dostáváme od vedení na poradách nebo prostřednictvím emailu.“

8) Vyhodnot'te stávající systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ.

„Stávající systém legislativy je pro učitele nesrozumitelný, vždy tedy čekám na instrukce od vedení školy. Dále je tento systém nejednotný – záleží na přístupu školy (doučování, překladatel apod.).“

9) Jak hodnotíte způsob výuky a vzdělávání žáků s OMJ?

„Hodnotím ho jako nedostatečný. Děti by měly nastoupit do základní školy (střední školy atd.) po důkladnější jazykové přípravě. Myslím si, že by bylo jednodušší, kdyby byli rodiče seznámeni s řádem vzdělávání, například sociálním pracovníkem.“

10) Absolvovali jste semináře týkající se vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, které? V čem byly přínosné a co jste postrádali?

„Ano, absolvovala jsem semináře státního i neziskového sektoru. Byly přínosné především z hlediska příkladů činností, které mohu zařazovat do vyučovacích hodin. Byly mi předány valné zkušenosti. Školitelé zde popisovali i pocity dětí a rodičů, zároveň jsem cítila z jejich strany podporu. Další zkušenosti jsem získala i předáním informací od kolegů, kteří měli ve vzdělávání žáků s OMJ víceletou praxi.“

R4:

- 1) **Které metody práce se Vám nejvíce osvědčily při vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Prosím zdůvodněte.**

„Myslím si, že je důležité dát žákovi s OMJ prostor, aby prezentoval svou kulturu, zemi svým spolužákům. Jinak vlídný přístup, ale rovnocenný s ostatními spolužáky. Pro komunikaci a porozumění učivu je dle mého názoru vhodné zařazování názorných metod.“

- 2) **Využíváte ve vzdělávání žáků s OMJ speciální didaktické prostředky (pomůcky, materiály apod.)? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.**

„Kromě online překladače nic.“

- 3) **Využíváte pro inspiraci ve vzdělávání žáků s OMJ speciální materiály a odborné zdroje? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.**

„Čerpám ze zkušeností kolegyní a kolegů. Občas si vyhledávám něco na internetu, ale z nějakých konkrétních webů či publikací nečerpám.“

- 4) **Shledáváte nějaká úskalí, obtíže při práci s žáky s OMJ? Pokud ano, uveďte jaká.**

„Zprvu je určitě velkou obtíž jazyková bariéra. Náročná je i jazyková bariéra při komunikaci s rodiči žáka. Mnoho žáků s OMJ má potíže v osvojení si českého školského systému ze strany rodiny a systému naší školy (například nutnost omlouvání žáka v případě absence apod.).“

- 5) **Jakým způsobem spolupracujete s rodiči žáka s OMJ?**

„Pravidelně informuji zákonného zástupce formou emailů (týdenní plány výuky, individuální záležitosti, ...). V případě potřeby jsou možné i osobní schůzky (za přítomnosti překladatele).“

- 6) **Popište, vyhodnoťte první týden žáka s OMJ ve škole.**

„Velice náročný. Žák, kterého jsem měla ve třídě první den školy plakal, přestože se děti snažily žáka okamžitě začlenit do kolektivu. Iniciativně tvořily třídní pravidla i v ukrajinštině, aby jim rozuměl i nový žák. Od druhého týdne se vše začalo zlepšovat.“

7) Sledujete změny v legislativě ohledně vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, jak často?

„Ne, spíše náhodně.“

8) Vyhodnoťte stávající systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ.

„Oceňuji, že jsou žákům s OMJ nabízeny kurzy českého jazyka.“

9) Jak hodnotíte způsob výuky a vzdělávání žáků s OMJ?

„Nedokážu to moc vyhodnotit, nemám s tím mnoho zkušeností.“

10) Absolvovali jste semináře týkající se vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, které? V čem byly přínosné a co jste postrádali?

„Ne.“

R5:

- 1) Které metody práce se Vám nejvíce osvědčily při vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Prosím zdůvodněte.**

„Nejvíce využívám názorně demonstrační metodu, protože obrázek žákům pojem ilustruje. Používám různé karty s obrázky, ale i reálné předměty kolem sebe. Samozřejmě používám i slovní metodu. Zpočátku jsem žákům vysvětlovala zadání úkolu i v rodném jazyce, aby věděli, co mají dělat, činnost pak realizovali s použitím češtiny.“

- 2) Využíváte ve vzdělávání žáků s OMJ speciální didaktické prostředky (pomůcky, materiály apod.)? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.**

„Využívám například obrazové karty, papírové i magnetické. Téměř na každou hodinu mám připravený pracovní list na téma, které se zrovna učí. Žáci vybarvují podle pokynů a procvičují si tak slovní zásobu. V hodinách používám i reálné předměty pro porozumění jednotlivým slovům a procvičení slovní zásoby. Využívám hodně prostředí, které je kolem mě, kde jim mohu názorně předměty ukázat. Během vyučování hrajeme různé hry na procvičení slovní zásoby, jako je například hádání slova, které si myslím, nebo hra s plácačkami, která spočívá v tom, že vyberu dva žáky, každý má v ruce plácačku. Na tabuli jsou rozmístěny obrázky. Řeknu jedno ze slov, které je na tabuli, žáci se dotknou plácačkou daného obrázku.“

- 3) Využíváte pro inspiraci ve vzdělávání žáků s OMJ speciální materiály a odborné zdroje? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.**

„Pracovní listy vždy vyhledávám podle konkrétního tématu, které se zrovna učí. Nemám žádnou oblíbenou stránku, z které bych pokaždé čerpala. Navíc používám pracovní listy jen na vybarvování, protože mám ve třídě žáky především z prvních tříd, takže neumí ještě pořádně číst a hodně materiálů v učebnicích a sešitech je určeno spíše pro žáky, kteří už číst umí.“

- 4) Shledáváte nějaká úskalí, obtíže při práci s žáky s OMJ? Pokud ano, uveďte jaká.**

„Když učitel neumí rodný jazyk žáka, je vzdělávání tohoto žáka náročné. Nejobtížnější je pro mě práce s těmi žáky, kteří nepíšou, nečtou, nerozumí a mluví

takovým rodným jazykem, který neovládám (například Vietnamci). V určitých chvílích je totiž spojovací jazyk dobrý. Kdyby už ale uměli číst a psát, bylo by vzdělávání těchto žáků jednodušší, protože bych mohla využívat aktivity s kartičkami (například přiřazování kartičky s obrázkem ke slovu atd.). Důležité je dávat si pozor na kulturní odlišnosti (například neukazovat prsem, nehladit po hlavě, dávat si pozor na gesta v neverbální komunikaci atd.).“

5) Jakým způsobem spolupracujete s rodiči žáka s OMJ?

„S rodiči, s kterými mohu mluvit rodným jazykem, jsem v kontaktu, bez problémů spolupracuji a alespoň jednou jsem se s nimi viděla. Spolupráce je dle mého názoru bez problémů především z toho důvodu, že vědí, co po nich chci, rozumí požadavkům, které na ně kladu. S rodiči, kteří mluví jazykem, který neumím, je komunikace velmi obtížná.“

6) Popište, vyhodnoťte první týden žáka s OMJ ve škole.

„Setkala jsem se již s mnoho reakcemi žáka na nové prostředí, vždy záleží na povaze dítěte. Tento rok se přistěhoval do České republiky ukrajinský chlapec druhé třídy, který by na Ukrajině nastupoval už do třetí třídy. Tento školní rok nastoupil na naši školu do druhé třídy. První dny byl v šokovém stavu, choval se jako smyslů zbavený. Nechtěl být ve škole, neustále plakal, pořád chtěl domů. Nedokázal chvíli sedět, pořád chodil po třídě, dokonce i během vyučovacích hodin. Postupně se ale jeho stav začal uklidňovat. Poté byl posazen s ukrajinskou žákyní, která rozumí dobře česky, ale ani toto mu nepomohlo, neposlouchal, byl ve špatném psychickém stavu. Žák během vyučovacích hodin neustále rušil, proto byl posazen do zadní lavice, byla jsem mu přidělena jako asistentka a plně se mu věnuji. Pro jeho rodiče jsem sepisovala seznamy pomůcek, vysvětlila jsem jim situaci. Nyní jsme s paní učitelkou s jeho rodiči v kontaktu, vzhledem k mé znalosti ruštiny je informuji v jazyce, kterému rozumí, o jeho progresu a vypomáhám jim při veškerých dotazech.“

7) Sledujete změny v legislativě ohledně vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, jak často?

„Ano, sleduji je průběžně ve sdělovacích prostředcích v rovině, která se dostane ke všem. Dále také sleduji legislativu podle pokynů, které má naše škola.“

8) Vyhodnoťte stávající systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ.

„Myslím si, že dříve byl systém lepší, žáci s OMJ mohli mít asistenta, překladatele. Dle mého názoru není systém, který je teď nastaven, vyhovující. Žáci jsou „hozeni do vody“, mají problémy ve třídách. Myslím si, že by bylo přínosnější, kdyby se třeba učili půl roku/rok česky a až potom nastoupili do tříd.“

9) Jak hodnotíte způsob výuky a vzdělávání žáků s OMJ?

„Myslím si, že není dostačující.“

10) Absolvovali jste semináře týkající se vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, které a jak často? V čem byly přínosné a co jste postrádali?

„Ne. Osobně jsem na žádných seminářích nebyla, ale nastudovala jsem si materiály na internetových stránkách. Čerpala jsem například z METY a z NPI. Přínosné byly především v tom, že čtenáře seznámí s danou problematikou, je tu obecná rovina problému. Ani bych nevytkla, co postrádaly, ale učitel zkrátka v praxi musí zhodnotit konkrétní situaci a získané poznatky aplikovat.“

11 VYHODNOCENÍ ROZHOVORŮ

V rámci výzkumu byly realizovány rozhovory s učiteli žáků s OMJ s cílem analyzovat a vyhodnotit podporu a vzdělávání žáků s OMJ v prostředí 1. stupně vybrané ZŠ.

V rámci vyhodnocení jsme zaznamenali výpovědi jednotlivých respondentů a zpracovali získané informace na základě četnosti, frekvence výskytu. Soustředili jsme se na nejčastěji zmíněné skutečnosti ve výpovědích respondentů. Uvedli jsme obsahy odpovědí, množství konkrétních zmíněných skutečností v odpovědích a následně postupovali od nejčastěji zmíněných po nejméně jmenované. Jsme si vědomi i určitých problémů a nedostatků ve vyhodnocování, jelikož se jedná o kvalitativní typ výzkumu. Může se jednat o ovlivnění subjektivitou. Vyhodnocení a interpretace dat je zde náročné i z důvodu kvalitativní interpretace informací, která může být problematická při srovnávání výsledků s dalšími, jinými studiemi. Vyhodnocení je následovné:

Které metody práce se Vám nejvíce osvědčily při vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Prosím zdůvodněte.

V rámci této otázky čtyři respondenti z pěti uvedli, že jsou pro ně jedny z nejdůležitějších a nejvíce využívaných metod při vzdělávání žáků s OMJ názorně demonstrační metody. Jedná se o využití názorných karet, obrázků, reálných předmětů, které žáku pomohou v pochopení významu slov. Tři respondenti uvedli, že velmi často využívají slovní metodu – vysvětlování, která je doprovázena názornými ukázkami pro lepší porozumění výkladu učiva. Jeden respondent hovořící mateřským jazykem žáka s OMJ uvedl, že se mu osvědčilo zpočátku překládat pokyny učitele. Žák se více orientoval v učební látce a plnil požadované úkoly. Tři učitelé uvedli zařazení práce ve dvojici a skupině a vyzdvihli význam stmelujících, komunikačních aktivit. Žák se lépe zařadí do kolektivu, komunikuje se svými spolužáky, osvojuje si češtinu. Dva dotazovaní učitelé zmínili jako přínosné i využití překladače. Žáku je tímto způsobem upřesněn význam slova a učivo snáze pochopí. Dva učitelé též zmínili důležitost individuálního přístupu k žáku a poskytnutí konkrétní podpory, po každém zadání úkolu či vysvětlení potřebu ověření toho, zda žák s OMJ vše pochopil. Jeden respondent uvedl důležitost výpomoci asistenta pedagoga a vhodné místo v zasedacím pořádku.

Při vzdělávání žáků s OMJ je přínosné zařazování názorně demonstračních metod (použití demonstračních karet, obrázků, reálných předmětů) pro usnadnění porozumění. Využíváme též slovní metodu, kterou můžeme doplnit názorně demonstrační metodou. U žáků, kteří již umí číst, lze používat překladač pro upřesnění významu slov, budeme si tak jisti, že žák význam slova správně pochopil. Je efektivní zařazovat práce ve dvojicích či skupinové práce, žák se tak lépe zapojí do kolektivu, procvičuje si češtinu. Lze zařadit i „stmelující“ hry. Žáci tak komunikují se svými spolužáky a osvojují si tak češtinu. Podstatné je si ověřovat porozumění žáka po každém zadání úkolu, abychom si byli jisti, zda úkol správně pochopil. Efektivní je i využití pomoci asistenta pedagoga, který se žáku věnuje, znova mu vysvětluje úkoly, pokyny, učební látku, překládá konkrétní slova, která žák nezná.

Využíváte ve vzdělávání žáků s OMJ speciální didaktické prostředky (pomůcky, materiály apod.)? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.

Na tuto otázku čtyři učitelé z pěti uvedli využívání názorných didaktických pomůcek a obrázků (demonstrační karty, papírové i magnetické, názorná abeceda, názorné předměty). Tři učitelé zmínili využívání didaktických technologií (výuková videa, například ČT edu, tablety, překladače, vyhledávání na elektronických zařízeních, práce s interaktivní tabulí). Respondenti často využívají různé didaktické hry (tematicky zaměřená pexesa na procvičení slovní zásoby, hra TIK TAK BUM na rozšíření slovní zásoby, domina atd.).

Využívání didaktických technologií je pro žáky velmi přínosné. Učitelé mohou využívat různé technologie – výuková videa, například ČT edu, kde se poutavým způsobem dozvídají nové informace. Vhodné je využívání tabletů, vyhledávání informací, obrázků na elektronických zařízeních, nebo používání těchto zařízení pro překlad slov do češtiny či svého mateřského jazyka, což žáku s OMJ pomůže v porozumění učební látce. Vhodné je zařadit práci s interaktivní tabulí. Velmi přínosné je i zařazování didaktických her (pexesa, domina a další hry na procvičení slovní zásoby). Žáci se zábavným způsobem učí slovní zásobu i učební látku.

Využíváte pro inspiraci ve vzdělávání žáků s OMJ speciální materiály a odborné zdroje? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.

Dle odpovědí všichni respondenti čerpají z internetových stránek nejčastěji organizace META, NPI, navštěvují semináře a webináře zaměřené na vzdělávání žákům

s OMJ. Respondentka rozhovoru uvedla i pedagogické časopisy (Škola a rodina a Učitelství) a další literaturu – Jak začleňovat ukrajinské žáky, Metodická podpora – Integrace a vzdělávání dětí z UA – ČŠI. Jeden respondent uvedl i čerpání inspirace od zkušených kolegů.

Doporučujeme čerpat informace ohledně žáků s OMJ z webových stránek organizace META a NPI. Je zde mnoho informací ohledně tohoto tématu, které jsou pravidelně aktualizovány. Najdeme zde i materiály, které lze využít ve vyučovacích hodinách při vzdělávání žáků s OMJ. Dále lze získat informace prostřednictvím pedagogických časopisů (např. Škola a rodina a Učitelství) a další literatury – Jak začleňovat ukrajinské žáky, Metodická podpora – Integrace a vzdělávání dětí z UA – ČŠI atd. V rámci samostudia je vhodné absolvovat semináře, webináře a další setkání, kde se učitel dozví více informací o problematice tohoto tématu, bude obohacen o mnoho zkušeností z praxe a získá další inspiraci ohledně způsobů vzdělávání žáků s OMJ.

Shledáváte nějaká úskalí, obtíže při práci s žáky s OMJ? Pokud ano, uveďte jaká.

V rámci této otázky čtyři respondenti odpověděli, že největší obtíží shledávají jazykovou bariéru, přičemž tři z nich uvedli komunikaci se zákonnými zástupci. Dále tři respondenti uvedli kulturní odlišnosti, podmínky, pravidla, která je nutno v české škole dodržovat a osvojení českého školského systému. Jeden respondent uvedl náročnost v osvojování češtiny u mladších žáků, kteří ještě neumí číst, ztrátu motivace a pocit neúspěchu.

Z hlediska obtíží při vzdělávání žáků s OMJ se setkáváme s jazykovou bariérou nejen u žáků, ale i u zákonných zástupců. U žáků proto využíváme názorně demonstrační metodu práce při vyučovacích hodinách, používáme technické nástroje, pomůcky zmíněné výše. S rodiči pro upřesnění požadavků a ujištění, že správně pochopili, co jim sdělujeme, využíváme překladač a tlumočnicka. Dále shledáváme obtíže v kulturních odlišnostech, ve zvykání si na pravidla a povinnosti v české škole. Žáka po příchodu do školy učíme pravidlům v rámci seznamování s prostředím školy. Učíme ho dodržovat pravidla, v čemž jsme důslední. Při nepochopení pokynu žáku vše zopakujeme, ukážeme, vysvětlíme. Žák může mít i prostor na prezentování svojí kultury v rámci vyučovacího předmětu.

Jakým způsobem spolupracujete s rodiči žáka s OMJ?

K otázce všech pět respondentů uvedlo, že pravidelně komunikují s rodiči, poskytují jim písemné informace prostřednictvím emailu, někteří i telefonicky či prostřednictvím

zápisu do notýsku. Dva respondenti zmínili, že k psaní emailů používají překladač, aby si byli jisti, že zákonní zástupci porozuměli zmíněným informacím. Tři respondenti z pěti uvedli, že využívají individuální konzultace ve škole, z toho dva zmínili přítomnost překladatele během těchto schůzek. Dva respondenti sdělili, že též komunikují se sourozenci žáka či prostřednictvím člověka blízkého rodině, který překládá potřebné informace.

Komunikace s rodiči by měla probíhat pravidelně ve formě emailů a zápisů do notýsku, při kterých jsou využívány překladače pro snazší porozumění a přesnější předávání informací. Vhodné je překládání všech těchto pokynů a informací. Komunikace a plnění pokynů je poté pro rodiče žáků s OMJ snazší. Další způsob komunikace je ve formě osobních konzultací. V případě konzultací bychom měli zvážit přítomnost tlumočnicka, pokud by měla komunikace probíhat mezi učitelem a zákonným zástupcem s nízkou znalostí češtiny. Při těchto setkáních je v případě této jazykové bariéry možnost účasti překladatele. Komunikace může probíhat i prostřednictvím sourozenců žáka či jiné blízké osoby, která potřebné informace přeloží.

Popište, vyhodnoťte první týden žáka s OMJ ve škole.

Ve svých odpovědích na tuto otázku nejčastěji respondenti zmiňovali častou náročnost při adaptaci žáků s OMJ a nejistotu, kterou žáci pociťovali. Dva respondenti uvedli i výskyt šokového stavu u žáka. Od druhého týdne však většinou probíhá velké zlepšení, záleží ale na konkrétním žákovi, každý jedinec je jiný. Jeden respondent uvedl, že jsou žáci s OMJ zpočátku plaší, sledují okolí a příliš se do vyučovací hodiny nezapojují. Zmiňují individuální přístup k žákovi a komunikaci s žákem i rodiči, podporu ze strany učitele a asistenta pedagoga (pokud je přidělen), učení pravidlům, řádu, seznámení s požadavky, zvyky. Jeden respondent zmiňuje i poskytnutí rozpisu pomůcek. V rámci seznamování s třídním kolektivem zařazují adaptační aktivity. Žáci jsou též provedeni školou a seznámeni s důležitými místy.

První týden je náročný na adaptaci. Žáci jsou většinou tišší a nejsou příliš aktivní. V mnoha případech za to může neznalost komunikativního jazyka, tedy neporozumění ani běžné konverzaci. Někteří žáci mohou zažívat kulturní šok a mohou být ve špatném psychickém stavu. Ze zkušeností víme, že se stav žáka srovná většinou již během prvních dvou týdnů, žák stále zlepšuje svoji češtinu a dělá postupně pokroky. Důležitá je proto podpora ze strany učitele (a případně asistenta pedagoga, který překládá informace, pokyny

a instrukce učitele, opětovně vysvětluje zadání úkolů a celkově žáku dopomáhá). Je potřeba uplatňovat individuální přístup k žáku s OMJ.

Sledujete změny v legislativě ohledně vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, jak často?

Dva respondenti odpověděli na tuto otázku, že průběžně sledují změny v legislativě vzhledem k tomu, jak pružně se mění. Sledují ji i podle pokynů školy. Tři respondenti uvedli, že změny v legislativě sledují jen občas, příležitostně, že mnoho informací dostávají od vedení školy.

Je důležité se orientovat ve změnách v legislativě, průběžně sledovat aktuality ohledně vzdělávání žáků a vzdělávat žáky v souladu s těmito pravidly. Je podstatné mít zdroj, z kterého učitel tyto informace čerpá, ať už se jedná o internetový zdroj či informace pravidelně předávané vedením školy.

Vyhodnoťte stávající systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ.

V rámci této otázky dva respondenti označili stávající systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ jako vyhovující. Oceňují především bezplatnou jazykovou přípravu pro žáky s OMJ a materiály a poradenské služby poskytované organizací NPI. Dva respondenti shledali systém legislativy nesrozumitelným, čekají vždy na instrukce od vedení školy.

Bezplatná jazyková příprava je velmi užitečným krokem při vzdělávání žáků s OMJ. Žáci si v rámci tohoto předmětu osvojují a procvičují základní slovní zásobu, která je často používaná ve škole i mimo školu. Věnují se slovní zásobě témat, která jsou probírána ve vyučovacích hodinách školních předmětů. Žáci s OMJ se tímto způsobem učí češtinu a překonají tak rychleji jazykovou bariéru. V případě, že je pro některé učitele systém legislativy nesrozumitelný, je potřeba informace získat od vedení školy či z jiných zdrojů.

Jak hodnotíte způsob výuky a vzdělávání žáků s OMJ?

Jeden respondent odpověděl, že ho shledává vyhovujícím, jeden respondent zmínil náročnost výuky a nutnost zapojení asistenta pedagoga, dva respondenti upozorňují na to, že model výuky není dostačující a jeden respondent říká, že nedokáže tento model výuky vyhodnotit.

Podle našeho názoru není způsob výuky pro některé pedagogy dostačující z toho důvodu, že si jsou vědomi, že stále nemají dostatečné znalosti ve vzdělávání žáků s OMJ, nejsou na vzdělávání těchto žáků dobře odborně připraveni. Dalším důvodem může být to,

že ne všechny školy mají k dispozici rozmanité technické nástroje (např. pro obohacování slovní zásoby prostřednictvím různých didaktických her a aplikací).

Absolvovali jste semináře týkající se vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, které a jak často? V čem byly přínosné a co jste postrádali?

Při zodpovídání otázky respondenti uvedli absolvování diskuzního setkání na podporu pedagogů vzdělávajících žáky-cizince v distanční formě výuky, které shledali přínosným z důvodu obohacení o informace v rámci tohoto tématu, dále semináře státního i neziskového sektoru, které byly zdrojem inspirace a nyní zařazují činnosti do vyučovacích hodin. Dále byla zmíněna organizace META a webové stránky organizace NPI, kde byli respondenti seznámeni s tématem v obecné rovině.

Je velmi prospěšné absolvovat semináře, webináře a další setkání týkající se tohoto tématu. Učitelé tímto způsobem načerpají inspiraci, obohatí se o nové poznatky, které mohou uplatnit v praxi při vzdělávání žáků s OMJ. Podle našich zkušeností je vhodné čerpání informací poskytnutých od organizace META či vydaných NPI. Tyto informace, poznatky a tipy jsou velmi užitečné při zabývání se tímto tématem a v praxi při vzdělávání žáků s OMJ.

12 POZOROVÁNÍ

Pozorování je technika používaná ve výzkumech, pomocí které získáváme informace o zkoumaných podnětech. Může se jednat o cílevědomé či bezděčné pozorování. Aby naše pozorování bylo objektivní, měli bychom se držet standardních postupů řízeného pozorování. V opačném případě se může stát, že i když se budeme snažit o objektivní pozorování, bude z určité míry subjektivní. Je tedy důležité přesně stanovit cíl a určit objekt pozorování. Jevy, které budeme pozorovat, přesně určíme a rozdělíme na části, které budeme zaznamenávat. Nakonec analyzujeme zjištěné informace a zpracujeme je (Gavora, 2010).

Zde se jedná o záměrné pozorování konkrétních žáků pro získání určitých informací o jejich začleňování, vzdělávání a práci při vyučovacích hodinách. Nejprve je nutné určit si cíl pozorování. Podstatné je si ujasnit, na koho přesně bude zaměřeno naše pozorování a co konkrétně budeme na daném objektu zkoumat, tedy na co budeme během této výzkumné techniky soustředit naši pozornost. Dále je důležité si ujasnit způsob pozorování jednotlivých jevů. Lze zkoumat výskyt jednotlivých jevů, můžeme se zaměřit i na jejich četnost, kdy přesně se při vyučovací hodině jev objevil, zda se vyskytl u více jedinců či jen u nějakého jednotlivce. My při tomto pozorování volíme zaznamenávání údajů do záznamového archu bez použití technických prostředků, především kvůli pozornosti žáků, jelikož jsou někteří ze sledovaných žáků prvních ročníků ZŠ. Po uskutečnění této výzkumné techniky následuje analýza informací, které jsme během pozorování zjistili (Gavora, 2010).

Cílem této výzkumné techniky je pozorování žáků s OMJ v rámci vyučování. Během pozorování také sledujeme a poté vyhodnocujeme poskytovanou podporu ze strany učitele při vyučovacích hodinách a celkovou pomoc žákům s OMJ. Pozorování jsme realizovali 29. 11., 6. 12. a 8. 12. 2022 ve třídách při vyučovacích hodinách Českého jazyka, Matematiky a Jazykové přípravy na základní škole, kde je prováděn celý výzkum. Předmět Jazyková příprava probíhá po 5. vyučovací hodině, žáky není nutno uvolňovat z jiných vyučovacích předmětů. Jedná se o bezplatné procvičování českého jazyka pro žáky s OMJ.

V úvodu diplomové práce jsme si předem stanovili kritéria, která jsou předmětem pozorování:

- zapojení žáka s OMJ do výuky,
- rozvoj vyučovacího jazyka, tj. češtiny,
- porozumění učiteli, učební látce,
- spolupráce se spolužáky.

Zaměřujeme se na to, jak žáci reagují, jak se zapojují, zda rozumí. Sledujeme, jak se chová sledovaný žák, zda aktivně reaguje na pokyny a otázky učitele, zda komunikuje a spolupracuje se svými spolužáky.

V rámci pozorování učitele se zaměřujeme zejména na výběr a využití výukových metod a využití speciálních didaktických prostředků (pomůcek, materiálů atd.).

Tato výzkumná metoda byla zvolena za účelem sledování průběhu vyučovací hodiny, ve které jsou přítomni žáci s OMJ. Pozorování je pro nás velmi přínosné, jelikož se nejedná pouze o informace, které nám byly sděleny v rámci rozhovorů, ale sami se v terénu během vyučování zaměříme, na co potřebujeme. Můžeme vidět i jevy, které bychom poskytnutým rozhovorem nezjistili. Pozorujeme práci žáků při vyučovací hodině, jejich aktivitu, zapojování se a porozumění dané učební látce. Sledujeme chování jednotlivých žáků v určitých situacích. Porovnáváme reakce žáků s OMJ a vyhodnocujeme, zda jsou typické pro žáky s OMJ nebo projevem pouze daného jedince. Pozorujeme, co jednotlivci v určitých situacích pomáhá, co ho podporuje v porozumění a osvojení učiva, co bylo naopak pro žáka velmi náročné a zda se vyskytla nějaká úskalí.

Pozorování žáka zaznamenáváme do přiloženého pozorovacího archu:

Pozorovací arch č. 1

Jméno žáka	Žákyně A – ukrajinská žákyně
Ročník	1.
Vyučovací hodina	Český jazyk
Téma vyučovací hodiny	Hláskování, písmeno I
Cíl vyučovací hodiny stanovený učitelem	Žákyně skládá z písmen slova a píše slova podle pokynů.
Porozumění učiteli (plnění úkolů podle pokynů, reakce na instrukce učitele)	Podle odpovědi žákyně vyhodnocujeme, že rozumí výkladu učitele. Plní aktivity tak, jak učitel požaduje, při vyvolání reaguje a správně odpovídá. Je poznat, že rozumí, co učitel říká.
Porozumění učební látce (obsahově správné plnění úkolů, obsahově správné reakce na otázky)	Žákyně po vyvolání odpovídá na otázky obsahově správně. Z tohoto důvodu hodnotíme, že rozumí učební látce.
Aktivita žáka při vyučovací hodině (zapojení se do výuky)	Žákyně se během vyučovací hodiny příliš nehlásí, když je ale vyvolána, odpovídá správně.
Komunikace	Žákyně odpovídá učiteli na otázky, správně formuluje věty, z obsahové stránky jsou odpovědi správné.
Spolupráce žáka se spolužáky	Žákyně ve škole sedí v lavici s ochotnou spolužačkou. Pokud si žákyně není jistá, jak činnost dělat, podívá se ke spolužačce, čímž si upřesní plnění úkolu.
Využívání didaktických prostředků (pomůcky, materiály)	Ve vyučovací hodině učitel využívá různé praktické pomůcky pro manipulaci. Karty s písmeny, obrázky, předměty.

Podpora učení žáka	Učitel mluví srozumitelně, přiměřenou rychlostí. Při vymýšlení slov a doplňování do tabulky učitel žákyni dopomáhá se slovy, která žákyně nezná.
---------------------------	--

Zdroj: vlastní

Pozorovací arch č. 2

Jméno žáka	Žák B – ukrajinský žák
Ročník	2.
Vyučovací hodina	Jazyková příprava
Téma vyučovací hodiny	Psací potřeby, barvy
Cíl vyučovací hodiny stanovený učitelem	Žák pojmenuje psací potřebu, určí barvu daných předmětů.
Porozumění učiteli (plnění úkolů podle pokynů, reakce na instrukce učitele)	Žák reaguje na pokyny učitele. Z žákova jednání je poznat, že instrukcím rozumí. Při řešení kázeňských problémů učitel někdy využívá i jeho mateřský jazyk.
Porozumění učební látce (obsahově správné plnění úkolů, obsahově správné reakce na otázky)	Žák nemá velkou slovní zásobu. Některá slova se mu pletou. Má problémy v psaní háčeků a čárek ve slovech. Při ověřování a procvičování obsahu učiva je pro něj hlavní, aby měl úkol jako první.
Aktivita žáka při vyučovací hodině (zapojení se do výuky)	Žák je během vyučovací hodiny aktivní, hlásí se. Žák při vyučovací hodině vyrušuje, mluví se svými spolužáky mateřským jazykem.
Komunikace	Kvůli malé slovní zásobě nemluví plynule. Při vyjadřování názorů někdy přechází do svého mateřského jazyka.
Spolupráce žáka se spolužáky	Při aktivitách, které jsou plněny ve dvojicích, mluví na svého spolužáka (jedná se též o ukrajinského žáka) mateřským jazykem.
Využívání didaktických prostředků	Při vyučovací hodině jsou používány

(pomůcky, materiály)	obrázkové magnetické karty se slovní zásobou, která je právě probírána, reálné předměty, které jsou ve třídě. Dále používají pracovní listy (obrázky), které vybarvují podle pokynů.
Podpora učení žáka	Učitel žáku upřesňuje význam slova, názorně ukazuje demonstrační karty s obrázky pro lepší pochopení významu slova, opakuje vícekrát pokyny, opravuje výslovnost.

Zdroj: vlastní

Pozorovací arch č. 3

Jméno žáka	Žák C – ukrajinský žák
Ročník	1.
Vyučovací hodina	Jazyková příprava
Téma vyučovací hodiny	Oblečení
Cíl vyučovací hodiny stanovený učitelem	Žák pojmenuje oblečení, určí, v kterých ročních obdobích konkrétní druhy oblečení nosíme.
Porozumění učiteli (plnění úkolů podle pokynů, reakce na instrukce učitele)	Žák spolupracuje s učitelem, reaguje na pokyny, odpovídá na otázky. Je poznat, že výkladu učitele rozumí.
Porozumění učební látce (obsahově správné plnění úkolů, obsahově správné reakce na otázky)	Žák správně pojmenovává oblečení, ukazuje na sobě dané oblečení, určuje roční období, v kterém dané druhy oblečení nosíme. V učební látce se orientuje.
Aktivita žáka při vyučovací hodině (zapojení se do výuky)	Žák je při vyučovací hodině aktivní, hlásí se, po vyvolání odpovídá na otázky (většinou správně).
Komunikace	Žák správně formuluje věty, chyby dělá pouze zřídka. Slovní zásobu si snadno zapamatuje.
Spolupráce žáka se spolužáky	Žák je bezkonfliktní, spolupráce se spolužáky funguje bez problémů. Při spolupráci s žákem stejné národnosti se někdy dorozumívá svým mateřským jazykem.
Využívání didaktických prostředků	Učitel žáku ukazuje reálné předměty

(pomůcky, materiály)	a demonstrační karty s obrázky pro pochopení významu slova. Zařazuje pracovní listy týkající se tématu, které zrovna probírají.
Podpora učení žáka	Učitel zřídka opravuje výslovnost (většinou není potřeba, žákova výslovnost je ve většině případech správná). Upřesňuje zadání úkolů.

Zdroj: vlastní

Pozorovací arch č. 4

Jméno žáka	Žákyně D – ukrajinská žákyně
Ročník	1.
Vyučovací hodina	Matematika
Téma vyučovací hodiny	Sčítání čísel do deseti
Cíl vyučovací hodiny stanovený učitelem	Žákyně sečte čísla do deseti, porovná čísla do deseti.
Porozumění učiteli (plnění úkolů podle pokynů, reakce na instrukce učitele)	Žákyně ne vždy správně porozumí pokynům učitele. Někdy nedělá, co má, má malou slovní zásobu, pokynům „hned vedle“, „hned za“, „před“, atd. nerozumí a neplní správně probíhající činnost.
Porozumění učební látce (obsahově správné plnění úkolů, obsahově správné reakce na otázky)	Špatné porozumění výkladu učitele ztěžuje žákyni D porozumění učební látce.
Aktivita žáka při vyučovací hodině (zapojení se do výuky)	Žákyně není při vyučovací hodině nijak aktivní. Nehlásí se, když ji učitel vyvolá, někdy odpoví správně, někdy neodpovídá.
Komunikace	Žákyně při vyučovacích hodinách příliš nekomunikuje. Po vyvolání učitelem ne vždy odpovídá, někdy se stane, že nereaguje. Když mluví, používá jednoduché věty.
Spolupráce žáka se spolužáky	Žákyně se příliš nezapojuje do kolektivu. Spolupráce při hodině funguje na základě pozorování, jak činnost vykonávají ostatní žáci, aby si upřesnila zadání.
Využívání didaktických prostředků	Během vyučování jsou využívány

(pomůcky, materiály)	praktické pomůcky, jako jsou karty s čísly, obrázky, „divadélko“ s papírovými postavami k umístění.
Podpora učení žáka	Učitel při pokynech dopomáhá žákyni, opakuje instrukce, snaží se ji navést správným směrem. Při vysvětlování slov hodně používá gestikulaci a slova, která žákyně zná.

Zdroj: vlastní

Pozorovací arch č. 5

Jméno žáka	Žákyně E – vietnamská žákyně
Ročník	2.
Vyučovací hodina	Jazyková příprava
Téma vyučovací hodiny	Oblečení
Cíl vyučovací hodiny stanovený učitelem	Žák správně pojmenuje oblečení, určí, v kterých ročních obdobích konkrétní druhy oblečení nosíme.
Porozumění učiteli (plnění úkolů podle pokynů, reakce na instrukce učitele)	Žákyně ne vždy rozumí pokynům učitele. Někdy nedělá, co má, protože instrukcím neporozumí. Je potřeba individuálního přístupu, mluvit pomalu, srozumitelně, poté pokyny plní.
Porozumění učební látce (obsahově správné plnění úkolů, obsahově správné reakce na otázky)	Při pomalém vysvětlování doplněném gestikulací zvládá plnit pokyny a v učební látce se orientuje. Když plní úkoly, vypracovává je obsahově správně.
Aktivita žáka při vyučovací hodině (zapojení se do výuky)	Žákyně není při vyučovací hodině příliš aktivní. Odpovídá pouze, když je vyvolána, v češtině si není jistá.
Komunikace	Při vyjadřování myšlenek, názorů chybí žákyni slovní zásoba. Mluví pouze v krátkých větách.
Spolupráce žáka se spolužáky	Žákyně je bezproblémová, při práci ve dvojici se spolužákem spolupracuje, komunikuje. Tento způsob práce jí vyhovuje, vždy si pozorováním činnosti po vzoru spolužáka ujasní, co má dělat,

	jak činnost vykonávat.
Využívání didaktických prostředků (pomůcky, materiály)	Učitel využívá názorné demonstrační karty s obrázky, reálné předměty, pracovní listy na téma, kterému se věnují.
Podpora učení žáka	Učitel znovu vysvětluje pokyny individuálně, mluví pomalu a s gestikulací.

Zdroj: vlastní

13 VYHODNOCENÍ POZOROVÁNÍ ŽÁKŮ

V rámci vyhodnocení jsme zaznamenali pozorování jednotlivých žáků a zpracovali získané informace na základě četnosti, frekvence výskytu informací. Soustředili jsme se na nejčastěji objevené skutečnosti v pozorování žáků. Uvedli jsme množství konkrétních vypořádaných jevů během vyučovací hodiny. Postupovali jsme od nejčastěji objevených skutečností po nejméně časté. Jsme si vědomi i určitých problémů a nedostatků ve vyhodnocování, jelikož se jedná o kvalitativní typ výzkumu. Může se jednat o ovlivnění subjektivitou. Vyhodnocení a interpretace dat je zde náročné i z důvodu kvalitativní interpretace informací, která může být problematická při srovnávání výsledků s dalšími, jinými studii. Vyhodnocení je následovné:

Porozumění učiteli (plnění úkolů podle pokynů, reakce na instrukce učitele)

Při pozorování žákova porozumění učiteli jsme vyhodnotili, že žáci ve většině případech již rozumí výkladu učitele (reagují na pokyny učitele a plní zadané aktivity). Tři žáci z pěti pozorovaných rozumí bez větších problémů výkladu učitele. Dva žáci z pěti pozorovaných ne vždy rozumí výkladu učitele, je nutný individuálnější přístup (ověřování, zda žáci porozuměli zadání, opětovné vysvětlení, obměněné aktivity a úkoly atd.).

Často se stane, že žák neumí danou slovní zásobu, což mu pak ztěžuje porozumění. Na některé žáky je potřeba mluvit pomalu, v jednoduchých větách a s gestikulací, aby věděli, co učitel říká. Nutné je si porozumění ihned ověřovat, abychom si byli jisti, že žáci zadání rozuměli, vše pochopili a ví, co mají dělat.

Porozumění učební látce (obsahově správné plnění úkolů, obsahově správné reakce na otázky)

Dva žáci z pěti pozorovaných bez problémů rozumí učební látce. Na tři žáky z pěti pozorovaných je nutné mluvit pomalu, v jednoduchých větách a s gestikulací, aby učební látce porozuměli. Vypořádaní jsme, že v případech, kdy žák nerozumí výkladu učitele, je pro něj náročnější i porozumění obsahu učební látky.

Problémová může být nedostatečná slovní zásoba, čemuž se snaží na některých školách předejít a organizují předmět Jazyková příprava pro osvojení slovní zásoby často používané ve škole. Další možností je zařazení žáka do nižšího ročníku, aby měl již danou učební látku osvojenou a orientoval se v ní. Když žák nerozumí řeči učitele, je pro něj

náročnější pochopení učební látky. Proto je vhodné zvážit zařazení žáka do nižšího ročníku.

Aktivita žáka při vyučovací hodině (zapojení se do výuky)

Pozorováním jsme zjistili, že všichni z pozorovaných žáků nejsou zpočátku ve vyučovacích hodinách příliš aktivní. Odpovídají pouze tehdy, když jsou vyvoláni.

Žáci si nejsou příliš jisti v češtině, proto nejsou zpočátku tolik aktivní během vyučovacích hodin. Ve chvíli, kdy si žáci začnou být jisti vyučovacím jazykem, jejich aktivita při vyučování je postupně vyšší.

Komunikace

Bariérou žáků je nedostatečná slovní zásoba. Je pro ně náročné slovně vyjadřovat své myšlenky, názory. Dva žáci z pěti pozorovaných po vyvolání odpovídají bez obtíží. Dva žáci též komunikují, ale používají spíše krátké, jednoduché věty. U jednoho žáka bylo pozorováno, že často přechází do svého mateřského jazyka.

Při nástupu žáků na školu žáci neumí jazyk, v kterém probíhá běžná konverzace. Je pro ně náročné se slovně vyjadřovat. Někteří žáci si slovní zásobu osvojí rychleji, jiní potřebují intenzivnější procvičování. Pokud jsou žáci ve třídě s jinými žáky z Ukrajiny, častokrát přecházejí do svého mateřského jazyka.

Spolupráce žáka se spolužáky

Žákům s OMJ velmi pomáhá podpora ze strany spolužáka, s nímž sedí. Na základě pozorování jsme zjistili, že po zadání aktivit se žák vždy pozorováním spolužáka ujistí, co má dělat, jak činnost vykonávat. Důležité je, aby žák s OMJ seděl s žákem, který mluví česky a neovládá jeho mateřský jazyk. Při pozorování jsme si u dvou žáků z pěti pozorovaných všimli, že sedí-li (či plní určitou aktivitu) s žákem ovládajícím jeho mateřský jazyk (který není vyučovacím jazykem ve škole), stává se, že spolu hovoří ve svém mateřském jazyce a češtinu si pak nijak nerozvíjejí.

Je vhodné žáka s OMJ posadit do lavice s ochotným spolužákem, který mu v případě potřeby bude schopný dopomoci. V tomto případě je toto umístění v zasedacím pořádku výhodné i z toho důvodu, že se žák s OMJ vždy může ujistit, jak plnit daný úkol, aktivitu. Toto se podle zkušeností učitelů velmi osvědčilo.

Využívání didaktických prostředků (pomůcky, materiály)

Pozorováním jsme zjistili, že učitelé při vyučovacích hodinách nejvíce využívají názorné karty (karty s obrázky, písmeny), papírové i magnetické, dále reálné předměty, které mají kolem sebe či nosí ukázky na konkrétní hodiny. Na předmětu Jazyková příprava často využívají pracovní listy, které vybarvují podle pokynů.

Je přínosné využívat mnoho didaktických pomůcek, pomocí kterých žáci pochopí obsah vyučovací hodiny, tedy učební látku, kterou probírají. Prostřednictvím těchto pomůcek si žáci lépe učivo osvojí a procvičí. Lze se tímto způsobem i učit a procvičovat slovní zásobu žáků. Žáci se zajímavým způsobem obohacují o nové poznatky, didaktické pomůcky výuku zpestřují a žáky tak více zaujme.

Podpora učení žáka

Dopomoc učitele žákům probíhá nejčastěji ve formě upřesňování významů slov, opakování instrukcí, pokynů, využívání pomalejšího tempa v komunikaci s pomocí gestikulace. Vysvětlování je doplněno názorným ukazováním demonstračních karet. Učitel opravuje výslovnost žáků a tvary slov.

Je potřeba, aby se učitel vždy po zadání úkolu ujistil, že žák s OMJ pochopil, co má dělat. Pokyny je vhodné vícekrát zopakovat, mluvit na žáka pomaleji a pomocí jednoduché slovní zásoby, kterou žák ovládá. Svoje vysvětlování je přínosné doplnit názornými ukázkami (reálných předmětů či karet s obrázky), aby učitel žáku pomohl v porozumění. Dále by měl učitel vysvětlovat význam slov, o kterých si myslí, že jim žák nerozumí.

14 KAZUISTIKY ŽÁKŮ

Kazuistika je výzkumná metoda, kterou též nazýváme případovou studií. Zabývá se studiem a konkrétním popisem určitého případu. Může být zaměřena na jedince, skupinu či instituci. Jedná se o metodu nalézající, ověřovací (dokumentační) i ilustrační. Při této metodě se zkoumá určitý případ či jedinec, studuje se a provádí se analýza. Sledujeme žáka v procesu vzdělávání, analyzujeme a vyhodnocujeme podporu tohoto žáka. V rámci kazuistiky zjistíme i sled událostí podle časové posloupnosti. Umožňuje nám celkový pohled na skutečnost. Zjištěné informace nám mohou pomoci v následující práci s tímto jedincem – žákem (Skutil a kol., 2011).

V tomto výzkumu se jedná o osobní případovou studii. Zaměřujeme se na vybraného žáka, na jeho konkrétní situaci, minulost a faktory, které na něj mohly mít vliv a nadále na něj působí. Věnujeme pozornost faktorům v souvislosti s tím, co zkoumáme. Mapujeme vše, co mohlo zapříčinit určitou událost. V rámci našeho výzkumu je cílem analyzovat a vyhodnotit podporu žáků s OMJ a navrhnout doporučení ve vzdělávání těchto žáků, proto je získávání dat zaměřeno na sledování pokroku žáka v procesu vzdělávání. Informace do pedagogické kazuistiky jsme získali pomocí metody pozorování a strukturovaným rozhovorem s učiteli.

V případové studii neboli kazuistice jsme se zaměřili zejména na následující aspekty, oblasti: zapojení žáka do výuky, kolektivu, oblast jazyka – jeho rozvoj a porozumění. Nejprve popisujeme žáka a základní informace o něm, následně se zaměřujeme na žákův začátek ve vzdělávání na české škole a případné obtíže, poté na způsoby osvojování a procvičování češtiny a dále na aktuální stav žáka s OMJ ve škole, porozumění, zapojování se, začleňování. Kazuistiky jsme zpracovali na základě pozorování a získaných informací od učitelů. Jednalo se o tytéž žáky, na které jsme se zaměřili při realizování výzkumné techniky pozorování.

Kazuistiky jsou zpracovány následovně dle sledovaných oblastí:

- 1) informace o žáku s OMJ,
- 2) porozumění, úroveň češtiny, komunikace žáka s OMJ po nástupu na školu,
- 3) způsob rozvoje češtiny žáka s OMJ,
- 4) porozumění, úroveň češtiny, komunikace, aktuální pokroky žáka s OMJ.

Kazuistiku jsme vybrali jako výzkumnou metodu do tohoto šetření z důvodu, že se můžeme zaměřit na žáky s OMJ, na jejich proces vzdělávání a pokrok ve vzdělávání. Na žáky se zaměřujeme jako na jednotlivce a zjišťujeme, jaká jim je poskytována podpora ve vzdělávání a zda je účinná. Na základě výsledku navrhujeme doporučení.

Kazuistiky jsou zpracovány v souladu s obecným nařízením o ochraně osobních údajů. Žáky v této diplomové práci uvádíme jako žákyni A, žáka B, žáka C, žákyni D, žákyni E.

14.1 KAZUISTIKA 1

- 1) Žákyni A je 7 let a pochází z Ukrajiny. V České republice žije nyní 9 měsíců. V současnosti žije se svými rodiči v Plzni. Na základní škole navštěvuje první ročník prvního stupně ZŠ. Žákyně A je velmi šikovná, pozorná a snaživá, ale i citlivá, špatně snáší svoje chyby i v případě, že se jedná o cvičení, která se nehodnotí známkou.
- 2) Po nástupu do první třídy měla žákyně potíže s porozuměním učiteli při zadávání úkolů a aktivit. Do třídy byl na první dva měsíce přidělen asistent pedagoga, který žákyni A dopomáhal, ujasňoval zadání úkolů a opět vysvětloval pokyny, úkoly, aktivity. Důležité bylo si u vysvětlování ověřit, zda zadání opravdu porozuměla, někdy totiž žákyně A vypadala, že porozuměla, ale nepochopila úkol správně. Dělal jí problém rozumět i běžné konverzaci. Žákyně A 3x týdně navštěvuje ČDJ, předmět Jazyková příprava. Také začala navštěvovat školní družinu, kde rozvíjí komunikaci a slovní zásobu.
- 3) Otec této žákyně již vícekrát pracovníčně navštívil ČR, proto umí základy češtiny. Se svojí dcerou nemluví ve svém rodném jazyce, ale česky, aby si jazyk procvičila. Denně se jí oba rodiče věnují, pomáhají jí při plnění úkolů, opětovně vysvětlují zadání úkolů a konverzují. Žákyně A má mladší sestru, matka žákyně A je na mateřské dovolené, v rozvíjení češtiny se tedy věnuje oběma dívkám.
- 4) Žákyně A se velmi snaží, intenzivně si procvičuje češtinu, chodí na ČDJ, doma se věnuje přípravě s pomocí svých rodičů, tráví čas ve školní družině. Žákyně A se od nástupu na školu velmi zlepšila, jsou vidět veliké pokroky. Ve třídě již není asistent pedagoga, žákyně se naučila si říkat o pomoc. V lavici sedí s ochotnou dívkou, která jí v případech, kdy nerozumí, poradí. V případě, že zadání úkolu žákyně A

nerozumí, mnohokrát jí stačí, když se podívá, co dělají spolužáci a tím si ihned zadání ujasní. Při psaní písemných prací, které je potřeba hodnotit, si s paní učitelkou vždy vysvětlí význam slov, pojmenují znázorněné obrázky, aby jí jazyková bariéra neomezovala. V kolektivu je velmi oblíbená, má mnoho českých kamarádek. Je nekonfliktní a kamarádká.

14.2 KAZUISTIKA 2

- 1) Žáku B je 9 let. Jedná se o žáka původem z Ukrajiny, který již 5 měsíců bydlí v České republice. V září nastoupil na základní školu v Plzni, kde navštěvuje druhý ročník prvního stupně ZŠ. Vzhledem k tomu, že žák B žil do nedávné doby na Ukrajině, má velkou jazykovou bariéru.
- 2) Už od začátku školního roku, po nástupu na školu v Plzni, má třídní učitelka i asistentka pedagoga vzhledem k jeho kázeňským problémům podezření na poruchu chování. V PPP ale nebyl, takže není tato porucha potvrzena. Po nástupu na školu byl žák B v šokovém stavu, neustále plakal a chtěl domů. Především zpočátku vzdělávání na této škole měl velké kázeňské problémy. Rodiče byli již dvakrát pozváni do školy kvůli konzultaci ohledně jeho chování. Po nástupu na školu paní učitelka pozorovala, co ve škole zvládá a co mu dělá obtíže. Chlapec je pohybově zdatný, tělesná výchova ho baví, je však nutné usměrňovat jeho chování. Jeho jemná motorika je špatná, výtvarná výchova a pracovní činnosti jsou pro něj velmi náročné. V matematice, která není příliš ovlivněna jeho jazykovou bariérou, měl veliké mezery. Sčítání a odčítání do deseti by měl umět, odčítat ale nezvládal, využíval počítání na prstech. Neměl upevněné základní spoje. Na Ukrajině by tímto rokem nastupoval do třetí třídy, nyní je však znalostmi na úrovni poloviny první třídy. V dalších předmětech už byla hodně znát jazyková bariéra, kvůli které je na nízké úrovni. Snažil se psát vázaným písmem, tvary byly pouze přibližné a písmena psal podle sebe (plynule je nenavazoval). Opis neshledával náročným, ale přepis mu dělal velké obtíže. Angličtina pro něj byla další cizí jazyk, takže pro něj byl tento předmět velmi náročný.
- 3) Rodiče žáka B jsou z Ukrajiny, ani jeden z rodičů česky neumí, takže mu v českém jazyce nedokážou pomoci a vzdělávání je pro žáka z důvodu jazykové bariéry velmi náročné. Začal navštěvovat předmět Jazyková příprava, kde si osvojuje český jazyk a procvičuje slovní zásobu.

- 4) Od nástupu do školy proběhlo výrazné zlepšení. Pro hodnocení žáka jsou využívány různé kázeňské nástroje, jako jsou smajlíci, razítka atd., aby rodiče viděli průběh, zlepšení i špatné chování. Žák B znalostmi není na úrovni druhého ročníku. Žák B si již s pomocí asistenta zvykl na pravidla. Asistent pedagoga se mu musí stále věnovat, povzbuzovat ho a připomínat mu pravidla. Má stále tendence vstávat. Spolužáci žáka B přijali mezi sebe, spolupracují s ním při aktivitách, ale stále je velmi znát jazyková bariéra. Žák velmi zlobí, takže je spíše na okraji třídního kolektivu. V jeho porozumění je však vidět pokrok. Již rozumí jednoduchým pokynům a základní slovní zásobě.

14.3 KAZUISTIKA 3

- 1) Žáku C je 6 let. Do České republiky se přistěhoval před půl rokem z Ukrajiny. Nyní žije se svými rodiči v Plzni a chodí zde na základní školu do prvního ročníku prvního stupně.
- 2) Když nastoupil do školy, mluvil pouze ve svém rodném jazyce. Neuměl vyučovací jazyk a komunikace s ním byla náročná. Nerespektoval pravidla a neřídil se pokyny učitelů. Jeho fyzická a psychická stránka nebyla na takové úrovni, na které by měla být při nástupu do první třídy. Byl hodně drobný a nevyzrálý. Byl mu ze strany učitelů doporučen odklad školní docházky, který však rodiče odmítli. Žák tedy bez odkladu nastoupil do školy. Zpočátku nepracoval podle požadavků učitele. Při vyučovacích hodinách neplnil aktivity, které byly zadány, nebo je plnil jiným způsobem. Ve většině případech se neřídil pokyny učitelů. V pracovních listech vybarvoval, co chtěl, nerespektoval instrukce paní učitelky.
- 3) Žákovi rodiče neovládají češtinu, proto je vzdělávání žáka a komunikace s rodiči žáka náročnější. Začal navštěvovat dvakrát týdně předmět Jazyková příprava, kde si osvojuje slovní zásobu vyučovacího jazyka.
- 4) Žák C udělal od září velký pokrok. Respektuje pokyny paní učitelky, dělá vše, co je zadáno. Je na něm vidět velká snaha. Navštěvuje předmět Jazyková příprava, kde se učí slovní zásobu, kterou je nutné znát jak pro vzdělávání ve škole, tak i pro osobní život. Česká slovíčka se rychle učí, správně je vyslovuje a stále se zlepšuje v osvojování českého jazyka i v ostatních vyučovacích předmětech.

14.4 KAZUISTIKA 4

- 1) Žákyni D je 8 let a pochází z Ukrajiny. Před pěti měsíci se přistěhovala do Plzně a začala zde chodit na základní školu. I když by na Ukrajině chodila již do třetího ročníku, zde nastoupila do první třídy 1. stupně ZŠ, aby se naučila česky číst a psát.
- 2) Žákyně D měla po nástupu do školy velikou jazykovou bariéru. Nerozuměla požadavkům učitele, učební látce, instrukcím. Po nástupu na školu byla velmi uzavřená, introvertní, se svými spolužáky se nesnažila nijak komunikovat. Měla strach říct si o pomoc, často plnila úkoly podle sebe, ne podle instrukcí učitele. Učivo si hůře osvojovala. Byla velmi zapomnětlivá, nenosila do školy požadované pomůcky. Do třídy byl přiřazen asistent pedagoga, aby žákyni vypomáhal a jazyková bariéra pro ni nebyla příliš velkou překážkou. Žákyně měla velkou absenci.
- 3) Žákyně D má starší sestru v šesté třídě na téže základní škole. Matka žákyně pracuje na plný úvazek, otec je často mimo ČR, ani jeden z rodičů neovládá češtinu ani na nízké úrovni, takže žákyni nemohou pomoci s porozuměním úkolům a nemohou nijak procvičovat konverzaci v češtině. I když byla rodičům nabídnuta školní družina, této nabídce nevyužili, žákyně chodila po škole ihned domů a byla izolovaná od svých spolužáků. Matce žákyně byla vícekrát vysvětlena pravidla pomocí překladatele. Po jednom z jednání se zákonný zástupce rozhodl přihlásit žákyni do školní družiny, kterou od ledna navštěvuje, což se pozitivně projevilo jak na její komunikaci se spolužáky, tak i na začlenění do třídního kolektivu.
- 4) I když byla jazyková bariéra žákyně D velmi velká, od nástupu na školu se viditelně zlepšila. Nyní si umí říct o pomoc, rozumí základním pokynům a často používané slovní zásobě. Žákyně udělala velké pokroky ve čtení. Čte plynule a hezky píše. Při vyučovacích hodinách ale ještě někdy potřebuje zadání dovysvětlit. I když je stále uzavřenější, komunikuje se svými spolužáky. Nyní již navštěvuje školní družinu, tráví zde čas s ostatními žáky, komunikuje a rozšiřuje svoji slovní zásobu.

14.5 KAZUISTIKA 5

- 1) Žákyni E je 8 let, pochází z Vietnamu, nyní žije v České republice 5 měsíců. Nastoupila zde na základní školu do druhé třídy 1. stupně ZŠ. Má mladšího bratra a nyní společně s rodiči žijí poblíž školy.
- 2) Po nástupu na školu byla žákyně E velmi znevýhodněna jazykovou bariérou. Nerozuměla vyučovacímu jazyku, ani jazyku, kterým mluvili její spolužáci. Neuměla číst, psát, měla obtíže s porozuměním úkolům, instrukcím, pokynům učitele. Z důvodu její jazykové bariéry se neorientovala v učební látce. Do třídy, v které jsou dva žáci s OMJ, byl přidělen asistent pedagoga, který jí dopomáhal a vysvětloval, čemu nerozuměla. Komunikace s rodinou žákyně E je velmi náročná kvůli neznalosti vyučovacího jazyka. Komunikace je nutná pomocí překladatele.
- 3) Protože rodiče žákyně neumí češtinu ani na nízké úrovni, nikdo z rodiny s ní český jazyk nemůže procvičovat. V prostředí domova používají svůj rodný jazyk, nekonverzují, neprocvičují si slovní zásobu, čeština se tak u žákyně nerozvíjí a ve škole je pak pro žákyni komunikace stále obtížná. Nenavštěvuje školní družinu, přestože byla zákonným zástupcům doporučena z důvodu socializace a rozvíjení komunikace v českém jazyce.
- 4) Situace žákyně E se zlepšuje. Nyní se žákyně E v látce vyučovacích předmětů s dopomocí orientuje, v češtině ale stále nechce příliš komunikovat, je nejistá. V psaní i čtení dělá pokroky, je ale potřeba na ní mluvit pomalu, srozumitelně a v jednoduchých větách pomocí slovní zásoby, kterou zná.

15 VYHODNOCENÍ KAZUISTIK

V rámci výzkumu byly zpracovány kazuistiky pěti žáků s OMJ za účelem zjištění průběhu procesu adaptace na nové prostředí. Cílem bylo vyhodnotit pokroky žáků v porozumění a ve vzdělávání od doby, kdy se začali vzdělávat v české škole.

Při vyhodnocování kazuistik jsme se zaměřili na porozumění a znalost češtiny při nástupu na školu v ČR, jakým způsobem byla od té doby čeština rozvíjena a tyto dvě informace jsme porovnali s aktuálním porozuměním a znalostí češtiny, zapojení se do kolektivu atd. Získané informace jsme zpracovali na základě četnosti, frekvence výskytu informací. Soustředili jsme se na nejčastěji zmíněné objevené skutečnosti v kazuistikách žáků. Uvedli jsme obsahy vypracovaných kazuistik, množství konkrétních objevených skutečností v kazuistikách a následně postupovali od nejčastěji vyskytlých skutečností po nejméně časté. Jsme si vědomi i určitých problémů a nedostatků ve vyhodnocování, jelikož se jedná o kvalitativní typ výzkumu. Může se jednat o ovlivnění subjektivitou. Vyhodnocení a interpretace dat je zde náročné i z důvodu kvalitativní interpretace informací, která může být problematická při srovnávání výsledků s dalšími, jinými studii. Vyhodnocení je následovné:

1) Ve zpracovaných kazuistikách popisujeme žáky s OMJ. Všichni tito žáci žijí v ČR pouze krátkou dobu a nastoupili na základní školu, kde se nyní vzdělávají. Tři žáci z pěti sledovaných jsou v ČR pouze tři měsíce, jeden žák šest měsíců a jeden žák devět měsíců. Dvěma žákům z pěti pozorovaných je 8 let, jednomu žáku je 6 let, jednomu 7 let a jednomu 9 let.

Pro žáky, kteří se přistěhovali do ČR před takto krátkou dobou a nenavštěvovali zde žádné místo, kde se mohli adaptovat, socializovat, je základní škola první místo, kde se učí zdejší jazyk – češtinu. Jedná se o místo, kde se setkávají s autoritou a adaptují se na prostředí. Pro žáky je tento nástup náročný, protože neumí ani vyučovací jazyk, ani pravidla. Také neznají kulturu a tradice naší země.

2) Ve zpracovaných kazuistikách si můžeme všimnout, že všichni žáci neměli žádný základ češtiny a nastupovali do školy bez znalosti vyučovacího jazyka. Žádný z žáků nerozuměl běžné konverzaci, všichni měli velkou jazykovou bariéru. Rodiče jednoho žáka z pěti dotazovaných uměli základy českého jazyka, doma češtinu s žákem procvičovali, snažili se tímto jazykem mluvit, aby byla jazyková bariéra dítěte co nejdříve překonána.

Ostatní sledovaní žáci mluvili doma svým mateřským jazykem a český jazyk příliš nepochvívali, rodiče český jazyk neovládají, nemohli tedy žáku pomoci při vzdělávání a plnění úkolů.

Po nástupu na základní školu neměli žáci žádnou znalost češtiny. Neuměli v tomto jazyce komunikovat, nerozuměli řeči učitele, což jim znesnadňovalo porozumění učební látce. V prostředí jejich domova ve velkém množství případů mluví svým mateřským jazykem a češtinu též nijak nepochvívají, rodiče jim nedokáží se vzděláváním pomoci.

3) Všichni žáci popsaní v kazuistikách navštěvují předmět Jazyková příprava. V rámci tohoto předmětu si osvojují slovní zásobu, procvičují si češtinu, komunikují v českém jazyce. Jeden žák z pěti sledovaných si procvičuje doma češtinu, rodiče mluví na žáka česky, pomáhají mu s úkoly a vysvětlují, čemu žák nepochopil.

Po nástupu na základní školu je žákům doporučeno navštěvování předmětu Jazyková příprava. Jedná se o bezplatnou podporu žáků s OMJ. Žáci si v rámci tohoto předmětu osvojují slovní zásobu, procvičují si češtinu a komunikují v tomto jazyce. Porozumění v ostatních vyučovacích hodinách je pro ně poté méně náročné.

4) Na uvedených kazuistikách si můžeme všimnout, že všichni žáci udělali pokrok v porozumění a vzdělávání. Větší pokrok byl zaznamenán u jednoho žáka z pěti sledovaných, který procvičuje češtinu i mimo prostředí školy, rodiče ho v tomto jazyce podporují a pomáhají mu v porozumění úkolům.

Bylo potvrzeno, že velkou výhodou je, pokud rodič umí češtinu a snaží se žáka vést v učení tomuto jazyku. Porozumění ve škole a adaptace žáka na prostředí poté probíhá rychleji než u žáků, jejichž rodiče češtinu neovládají.

U žáků byla od příchodu do školy po současnost zaznamenána i změna v chování. Žáci byli plašší, do činností se příliš nezapojovali a nebyli aktivní ve vyučovací hodině. Nyní se žáci do chodu výuky zapojují více. Žák, s kterým je čeština procvičována i doma, se lépe orientuje v obsahu učiva. Ostatní žáci se též aktivně zapojují do výuky, někdy však potřebují vysvětlit zadání úkolu znovu, pomaleji a srozumitelněji.

Žáci se začlenili i do kolektivu spolužáků. To, jak žáka kolektiv třídy přijme, hodně záleží na povaze žáka. Bez ohledu na jazykovou bariéru a jinou národnost, žáci s kázeňskými problémy jsou spíše na okraji kolektivu třídy a žáci přátelské povahy a bez kázeňských problémů mají ve třídě v české škole mnoho kamarádů.

16 CELKOVÉ VYHODNOCENÍ VÝZKUMU

Hlavním cílem výzkumné části diplomové práce bylo analyzovat a vyhodnotit podporu a vzdělávání žáků s OMJ v prostředí 1. stupně vybrané ZŠ. V rámci realizovaného šetření jsme se zaměřili zejména na práci vybraných učitelů s žáky s OMJ a posuzovali jejich efektivitu. Cíle byly zpřesněny pomocí výzkumných otázek, vyhodnocení jsou následovná:

Jakým způsobem pracují učitelé s žáky s OMJ (jaké postupy, strategie atd. využívají)?

Jedny z nejdůležitějších a nejvíce využívaných metod při vzdělávání žáků s OMJ jsou názorně demonstrační metody. Jedná se o použití názorných karet, obrázků, reálných předmětů, které žáku pomohou v pochopení významu slov. Dále je velmi časté využívání slovní metody – vysvětlování, která je doprovázena názornými ukázkami pro lepší porozumění výkladu učiva. Je-li možnost přidělení dvojjazyčného asistenta pedagoga, zpočátku je vhodné i překládání pokynů učitele, aby žák plnil instrukce a lépe se orientoval v učivu. Vhodné je zařazení práce ve dvojici a ve skupině, stmelujících a komunikačních aktivit. Žák se lépe zařadí do kolektivu, komunikuje se svými spolužáky, osvojuje si češtinu. Přínosné je i využití překladače. Žáku je tímto způsobem upřesněn význam slova a učivo snáze pochopí. Velmi důležitý je individuální přístup k žáku a poskytnutí konkrétní podpory. Potřebné je po každém zadání úkolu či vysvětlení úkolu ověření toho, zda žák s OMJ vše pochopil. Pokud je do třídy přidělen asistent pedagoga, je přínosná jeho dopomoc a podpora. Důležitá je i volba vhodného místa v zasedacím pořádku.

Jaké speciální didaktické prostředky využívají učitelé při práci s žáky s OMJ?

Přínosné je využívání názorných didaktických pomůcek a obrázků (demonstrační karty, papírové i magnetické, názorná abeceda, názorné předměty). Vhodné je i používání didaktických technologií (výuková videa, například ČT edu, tablety, překladače, vyhledávání na elektronických zařízeních, práce s interaktivní tabulí). Přínosné je i zařazovat různé didaktické hry (tematicky zaměřená pexesa na procvičení slovní zásoby, hra TIK TAK BUM na rozšíření slovní zásoby, domina atd.).

Které užitečné zdroje a materiály shledávají učitelé jako efektivní?

Vhodné je využít internetových zdrojů a inspirovat se materiály organizace META, NPI a navštěvovat semináře a webináře zaměřené na vzdělávání žáků s OMJ. Důležité je

i sebevzdělávání, může být formou studia pedagogických časopisů (např. Škola a rodina a Učitelské noviny) a další literatury – např. Jak začleňovat ukrajinské žáky, Metodická podpora – Integrace a vzdělávání dětí z UA – ČŠI. Je možné čerpat inspiraci a tipy i od zkušených kolegů.

Jak pracují žáci s OMJ při vyučovacích hodinách?

Žáci nejsou zpočátku ve vyučovacích hodinách příliš aktivní. Komunikují pouze tehdy, když jsou vyvoláni. Je pro ně náročné slovně vyjadřovat své myšlenky a názory. Někteří žáci odpovídají bez větších obtíží. Jiní komunikují, ale používají spíše krátké, jednoduché věty. Může se stát, že žák bude zpočátku často přecházet do svého mateřského jazyka nebo si pomáhat neverbální komunikací. Žákům s OMJ velmi pomáhá sezení s ochotným spolužákem. Na základě výzkumu jsme zjistili, že po zadání aktivit se žák vždy pozorováním spolužáka ujistí, co má dělat, jak činnost vykonávat. Důležité je, aby žák s OMJ seděl s žákem, který mluví česky a neovládá jeho mateřský jazyk. Při pozorování jsme si všimli, že sedí-li (či plní určitou aktivitu) s žákem ovládajícím jeho mateřský jazyk (který není vyučovacím jazykem ve škole), stává se, že spolu hovoří ve svém mateřském jazyce a češtinu si pak nijak nerozvíjí.

S kterými případnými obtížemi se pedagogové setkávají při vzdělávání žáků s OMJ?

Největší obtíží je jazyková bariéra žáků a rodičů. Často je velmi náročná komunikace se zákonnými zástupci. Další obtíží jsou kulturní odlišnosti, podmínky a pravidla, která je nutno v české škole dodržovat. Někdy může být obtížné osvojování češtiny u mladších žáků, kteří ještě neumí číst, žáci mohou ztrácet motivaci a trpět pocitem neúspěchu.

Shledávají učitelé systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ dostačující?

Stávající systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ je pro některé pedagogy shledán jako vyhovující. Ze strany pedagogů je oceněna především bezplatná jazyková příprava pro žáky s OMJ a materiály a poradenské služby od NPI. Někteří pedagogové ale shledávají systém legislativy nesrozumitelným a raději vždy čekají na instrukce od vedení školy.

Absolvovali učitelé některé vzdělávací semináře týkající se podpory žáků s OMJ?

Někteří učitelé absolvovali diskuzní setkání na podporu pedagogů vzdělávajících žáky-cizince v distanční formě výuky, které shledali přínosným z důvodu obohacení

o informace v rámci tohoto tématu. Dále se zúčastnili seminářů státního i neziskového sektoru, které byly zdrojem inspirace a nyní zařazují činnosti do vyučovacích hodin. Dále zmiňovali organizaci META a webové stránky NPI, kde byli respondenti seznámeni s tématem v obecné rovině.

Jak žáci s OMJ rozumí vyučovacím jazyku (tj. češtině) a učební látce při vyučovacích hodinách?

Někteří žáci s OMJ poměrně dobře rozumí učební látce. Na některé žáky je nutné mluvit pomalu, v jednoduchých větách a s gestikulací, aby učební látce porozuměli. Vypozorovali jsme, že v případech, kdy žák nerozumí výkladu učitele, je pro něj náročnější i porozumění obsahu učební látky. Problémová může být nedostatečná slovní zásoba, čemuž se snaží na některých školách předejít a organizují předmět Jazyková příprava pro osvojení slovní zásoby často používané ve škole. Další možností je zařazení žáka do nižšího ročníku, aby měl již danou učební látku osvojenou.

Jak se žáci s OMJ začleňují mezi své spolužáky?

Žáci se postupně začleňují do kolektivu spolužáků. To, jak žáka kolektiv třídy přijme, hodně záleží na povaze žáka, na jeho vlastnostech. Bez ohledu na jazykovou bariéru a jinou národnost, žáci s kázeňskými problémy jsou spíše na okraji kolektivu třídy a žáci přátelské povahy a bez kázeňských problémů mají ve třídě v české škole mnoho kamarádů.

Jaké pokroky udělali žáci s OMJ od doby, kdy se začali vzdělávat v české škole?

Všichni žáci udělali pokrok v porozumění a vzdělávání. Větší pokrok byl zaznamenán u žáka, který procvičuje češtinu i mimo prostředí školy, rodiče ho v tomto jazyce podporují a pomáhají mu v porozumění úkolům. Bylo potvrzeno, že velkou výhodou je, pokud rodič umí češtinu a snaží se žáka vést v učení tomuto jazyku. Porozumění ve škole a adaptace žáka na prostředí poté probíhá rychleji než u žáků, jejichž rodiče češtinu neovládají. Zaznamenána je i změna v chování. Nyní se žáci do chodu výuky zapojují. Žák, s kterým je čeština procvičována i doma, se zapojuje více, lépe se orientuje v obsahu učiva. Ostatní žáci se též zapojují do vyučovacích hodin, někdy však potřebují vysvětlit zadání úkolu znova, pomaleji a srozumitelněji.

Na základě výzkumu a zjištěných dat si dovoluujeme stanovit následující doporučení do praxe:

Při vzdělávání žáků s OMJ doporučujeme zařazování názorně demonstračních metod (použití demonstračních karet, obrázků, reálných předmětů). Přínosné je využívání slovní metody, kterou můžeme doplnit názorně demonstrační metodou. U žáků, kteří již umí číst, lze používat překladač pro upřesnění významu slov, budeme si tak jisti, že žák význam slova správně pochopil. Je efektivní zařazovat práce ve dvojicích či skupinové práce.

Po nástupu žáka s OMJ na školu lze zařadit „stmelující“ hry, tzv. adaptační aktivity. Žáci komunikují se svými spolužáky a osvojují si tak češtinu. Doporučujeme posadit žáka s OMJ s ochotným spolužákem, který mu bude v případě potřeby dopomáhat či jen žák s OMJ bude mít možnost pozorováním pochopit, jak daný úkol plnit. Podstatné je si ověřovat porozumění žáka po každém zadání úkolu, abychom si byli jisti, zda úkol správně pochopil. Doporučujeme mluvit pomalu, srozumitelně, v jednoduchých větách a s pomocí gestikulace.

Vhodné je navštěvovat předmět jazykové přípravy, kde si žák bude rozvíjet slovní zásobu a komunikaci v češtině. Dále je efektivní trávení času ve školní družině, jelikož je žák s OMJ mezi svými spolužáky v prostředí, kde je intenzivně používaná čeština a žák se zde lépe rozmluví.

Vhodné je i využívat didaktické technologie – výuková videa, například ČT edu, tablety, vyhledávání na elektronických zařízeních, práce s interaktivní tabulí. Velmi přínosné je i zařazování didaktických her (pexesa, domina a další hry na procvičení slovní zásoby).

Důležitá je podpora ze strany učitele (a případně asistenta pedagoga) a zvolit individuální přístup k žáku. Efektivní je využití pomoci asistenta pedagoga, který se žáku věnuje, znova mu vysvětluje úkoly, pokyny, učební látku, překládá konkrétní slova, která žák nezná.

Je vhodné, aby komunikace s rodiči probíhala pravidelně ve formě emailů a zápisů do notýsku, při kterých jsou využívány překladače, dále ve formě osobních konzultací. Při těchto setkáních je v případě jazykové bariéry možnost účasti překladatele. Komunikace může probíhat i prostřednictvím sourozence žáka či jiné blízké osoby, která potřebné informace přeloží.

Na základě výsledků doporučujeme čerpat informace ohledně žáků s OMJ z webových stránek organizace META a NPI. Dále lze získat informace prostřednictvím pedagogických časopisů (Škola a rodina a Učitelské noviny) a další literatury – Jak začleňovat ukrajinské žáky, Metodická podpora – Integrace a vzdělávání dětí z UA – ČŠI atd. V rámci samostudia je doporučeno absolvovat semináře, webináře a další setkání, kde se učitel dozví více informací o problematice tohoto tématu.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsme se zaměřili na vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem – na vzdělávání žáků, jejichž mateřský jazyk je jiný než čeština. Žáků s OMJ na školách přibývá, proto je důležité věnovat pozornost tomuto tématu. Vzdělávání těchto žáků je náročnější z důvodu nesprávného porozumění a jazykových nedostatků. V rámci diplomové práce se snažíme analyzovat a vyhodnotit podporu žáků s OMJ v prostředí 1. stupně vybrané ZŠ.

Prostřednictvím výzkumu realizovaného v rámci diplomové práce jsme s použitím výzkumných nástrojů – rozhovorů s učiteli a asistentem pedagoga, pozorování žáků s OMJ v rámci výuky a kazuistik vybraných žáků s jazykovou bariérou – zjistili, že je efektivní využívání názorně demonstračních metod výuky v kombinaci s metodami slovními, využívání různorodých didaktických pomůcek, materiálů, didaktických her. Lze se inspirovat materiály z internetových stránek META či NPI, kde najdeme nejen informace o tomto tématu, ale i různé tipy na aktivity vhodné pro žáky s OMJ. Výhodné je používání tabletů a počítače pro překládání slov a zařazení práce s interaktivní tabulí. Obtížná je komunikace se zákonným zástupcem, který nehovoří česky, je tedy vhodné informace podávat i v písemné formě či prostřednictvím tlumočnicka. Do vyučovacích hodin zařazujeme adaptační aktivity, u žáka s OMJ se snažíme vyhnout pocitu neúspěchu a ztrátě motivace. Zpočátku nejsou žáci příliš aktivní, ale postupně se v češtině rozvíjejí prostřednictvím předmětu jazykové přípravy, trávení času ve školní družině mezi česky mluvícími žáky.

V rámci tohoto kvalitativního výzkumu jsme si vědomi určitých limitů. Výzkum byl realizován na omezeném vzorku, zachycovali jsme jedinečnost, výsledky nemusí být aplikovatelné na všechny žáky s OMJ. Při tomto typu výzkumu jsme též mohli být ovlivněni subjektivitou. Další možností výzkumu v rámci sledovaného tématu je realizace kvantitativního výzkumu, který je zaměřen na větší množství respondentů. Dále se lze více zaměřit na oblast komunikace a spolupráce rodičů žáků s OMJ.

Z výsledku výzkumu této diplomové práce nám vyplývají určitá doporučení do praxe. Uvedená doporučení jsou souhrnem toho, jak k žákům s OMJ přistupovat, jak s nimi pracovat, aby pro ně bylo učení efektivní. I přes dodržování těchto doporučení je pro žáky velmi náročné vzdělávání v jiném jazyce než v jejich mateřském. Je potřeba se snažit využívat takový přístup k žákům s OMJ, aby se co nejdříve adaptovali, zapojovali se

do vyučování a aby jejich jazyková bariéra nebyla překážkou ve vzdělávání a v jejich budoucím životě.

RESUMÉ

V diplomové práci jsme se zaměřili na vybrané a pro učitele i žáka s OMJ klíčové oblasti podpory a vzdělávání. Jednalo se zejména o proces přijetí a začleňování do prostředí školy, třídy, principy a podpůrná opatření v rámci jejich vzdělávání. Hlavním cílem diplomové práce bylo analyzovat a vyhodnotit podporu žáků s OMJ v prostředí 1. stupně vybrané ZŠ. Pomocí výzkumných technik jsme zjišťovali informace, které jsme následně vyhodnotili. Na základě zjištěných dat jsme stanovili doporučení do praxe.

V teoretické části práce jsme nejprve vymezili, kdo jsou žáci s OMJ. Popsali jsme jejich postavení ve vzdělávacím systému, následně jsme prezentovali stávající legislativu týkající se těchto žáků. V další části práce jsme se zaměřili na adaptační proces žáků s OMJ, upozorňovali jsme na možné obtíže, problémy, které mohou žáci s OMJ mít. Další oblastí, kterou práce obsahuje, je přístup žáků s OMJ ke vzdělávání. Následovala kapitola, v které jsme se věnovali nástupu žáka s OMJ na školu, jak se na příchod tohoto žáka připravit ze strany učitele/školy, co by měl obsahovat přijímací pohovor a další důležitá témata týkající se prvních dní žáka s OMJ na škole. Dále jsme uvedli nástroje podpůrných opatření, mezi která patří zejména Čeština jako druhý jazyk, plán pedagogické podpory a další.

V rámci výzkumné části diplomové práce jsme analyzovali a vyhodnotili podporu žáků s OMJ v prostředí 1. stupně vybrané ZŠ prostřednictvím výzkumných nástrojů – rozhovorů s učiteli a asistentem pedagoga, kteří mají zkušenosti se vzděláváním žáků s OMJ, pozorování žáků s OMJ v rámci výuky a kazuistik vybraných žáků s jazykovou bariérou. Zjistili jsme, které metody jsou vhodné do vyučování zařadit, jaké didaktické pomůcky a materiály lze využívat, prostřednictvím kterých zdrojů, vzdělávacích seminářů a webinářů se můžeme obohatit o informace ohledně žáků s OMJ. Pozorovali jsme, jak žáci s OMJ spolupracují při vyučovacích hodinách, s kterými případnými obtížemi se pedagogové setkávají při vzdělávání těchto žáků a zda je pro ně systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ dostačující. Vyhodnotili jsme porozumění žáků řeči učitelů a učební látce, začlenění mezi spolužáky a pokroky, které udělali od doby, kdy se začali vzdělávat v české škole.

Prostřednictvím výzkumu jsme zjistili, jak na prvním stupni ZŠ přistupovat k žákům s OMJ, jak přispívat k tomu, aby je jejich jazyková neznalost co nejméně ovlivňovala ve

vzdělávání. Jedná se o souhrn doporučení, která je vhodné využívat při nástupu žáka s OMJ na školu.

SUMMARY

The present diploma thesis focuses on selected areas of support and education that are key for both teachers and pupils with OMTs. Foremost attention has been given to the process of admission and integration of pupils into the school and classroom environment, as well as to the principles and supportive measures applied in the course of their education. The main objective of this diploma thesis was to analyse and evaluate the support given to pupils with OMTs during stage one of a specific primary school. Using research techniques, we gathered information, which we subsequently evaluated. Based on the data acquired, we then proposed recommendations to be implemented in practice.

The theoretical part of the paper starts with the definition of pupils with OMTs. We have described their position within the education system and subsequently presented the current legislation relating to such pupils. The following part of the paper has focused on the adaptation process of pupils with OMTs, drawing attention to any potential difficulties and problems that pupils with OMTs may experience. The paper also explores how accessible education is for pupils with OMTs. The chapter that follows examines the challenges faced when pupils with OMTs join a school, the ways teachers/schools can prepare for such pupils enrolling in their school, what topics an admission interview should cover and other important issues relating to the first few days that pupils with OMTs spend at school. We have also included the tools used for the implementation of supportive measures, particularly Czech as a second language tuition, designing a teaching support plan and others.

The research part of the diploma thesis includes an analysis and evaluation of the support given to pupils with OMTs during stage one in a specific primary school. For this, we used research tools, namely interviews with teachers and a teaching assistant who all had experience with teaching pupils with OMTs, observation of pupils with OMTs during lessons and case studies concerning selected pupils who had a language barrier. We have established methods that would be suitable for use in lessons. We have also determined what kind of teaching aids and materials could be used, as well as which resources, educational seminars and webinars could provide us with information on issues related to pupils with OMTs. We observed the ways in which pupils with OMTs cooperated during lessons, what kind of potential difficulties educators may face when teaching such pupils and discussed whether the educators felt that the legislation system governing

the support and education given to pupils with OMTs was sufficient. We have evaluated the degree to which pupils understood their teachers' spoken language and the lessons taught, to what degree the pupils had integrated into the class and how much progress they had made since the commencement of their education in a Czech school.

Drawing upon our research, we have established what kind of approach should be taken when teaching pupils with OMTs at stage one of primary school and how to help ensure that their lack of language knowledge has as little impact on their education as possible. The above is presented as a summary of suitable recommendations to be applied when pupils with OMTs enrol in a school.

SEZNAM LITERATURY**Knižní zdroje:**

- 1) CUMMINS, Jim. Language, power, and pedagogy: bilingual children in the crossfire. New York: Multilingual Matters, 2000. ISBN 978-18-5359-474-8.
- 2) CUMMINS, Jim. Rethinking the Education of Multilingual Learners: A Critical Analysis of Theoretical Concepts. Bristol, UK: Multilingual Matters, 2021. ISBN 978-18-0041-357-3.
- 3) FELCMANOVÁ, Lenka a kol. Metodika ke katalogu podpůrných opatření: k dílčí části pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015. ISBN 978-80-244-4672-1.
- 4) GAVORA, Petr. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.
- 5) GIBBONS, Pauline. Scaffolding language, scaffolding learning: teaching English language learners in the mainstream classroom. 2. vyd. Portsmouth, NH: Heinemann, 2015. ISBN 978-03-2505-664-7.
- 6) HÁJKOVÁ, Eva. Žák-cizinec v hodinách češtiny na základní škole. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2014. ISBN 978-80-7290-809-7.
- 7) HOLÁ, Lída. Česky krok za krokem 1: Czech step by step 1: A1-A2. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2016. ISBN 978-80-7470-129-0.
- 8) KOSTELECKÁ, Yvona a kol. Integrace žáků-cizinců v širším kontextu. Praha: Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, 2017. ISBN 978-80-7290-896-7.
- 9) KOSTELECKÁ, Yvona a kol. Žáci-cizinci v základních školách: fakta, analýzy, diagnostika. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7290-630-7.
- 10) KOSTELECKÁ, Yvona a kol. Žáci-cizinci ve školní třídě. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2019. ISBN 978-80-7603-087-9.
- 11) KŮRKOVÁ, Ivana a kol. Metodika pro výuku českého jazyka. Praha: ZŠ Marjánka, 2020.
- 12) LECHTA, Viktor. Inkluzivní pedagogika. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1123-5.
- 13) NOSÁLOVÁ, Barbora a kol. Průvodce začleňováním žáků s odlišným mateřským jazykem: Pro základní školy. Praha: META, 2019. ISBN 978-80-88171-24-9.

- 14) NOSÁLOVÁ, Barbora a kol. Učíme češtinu jako druhý jazyk: Průvodce pro učitele. Praha: META, 2020. ISBN 978-80-88171-28-7.
- 15) PELIKÁN, Jiří. Základy empirického výzkumu pedagogických jevů. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2007. ISBN 978-80-7184-569-0.
- 16) RADOSTNÝ, Lukáš a kol. Žáci s odlišným mateřským jazykem v českých školách. Praha: META, 2011. ISBN 978-80-254-9175-1.
- 17) SHIRAEV, Eric a LEVY, David. Cross-cultural psychology: critical thinking and contemporary applications. Sixth Edition. New York: Routledge, 2017. ISBN 978-1-138-66837-9.
- 18) ŠORMOVÁ, Kateřina a HUDÁKOVÁ, Andrea a kol. Čeština jako druhý jazyk: Metodická perspektiva. Praha: FFUK, 2019. ISBN 978-80-7308-966-5.
- 19) ŠPAČKOVÁ, Klára a kol. Gramotnostní dovednosti v období mladšího školního věku - možnosti rozvoje a diagnostiky. Praha: Univerzita Karlova, 2019. 978-80-7603-148-7.
- 20) TITĚROVÁ, Kristýna a kol. Organizujeme výuku češtiny jako druhého jazyka. Praha: META, 2018. ISBN 978-80-88171-16-4.
- 21) TITĚROVÁ, Kristýna a kol. Vzdělávání a začleňování žáků s dlišným mateřským jazykem: Systémová doporučení. Praha: META, 2014.
- 22) TITĚROVÁ, Kristýna a ŠIMÁČEK, Martin. Strategické cíle pro rozvoj jazykové přípravy pro roky 2018—2020. Praha: META, 2018.
- 23) ZÁLESKÁ, Klára. Podpora školní adaptace dětí – cizinců. Brno: Masarykova univerzita, 2020. ISBN 978-80-210-9649-3.

Internetové zdroje:

- 1) DESLANDES, Rollande et al. Role of family, school, peers and community in the adaptation process of young immigrants. *International Journal about Parents in Education*. 2012, Vol. 6, No. 1, 1-14. ISSN 1973 – 3518.
- 2) Informace ke vzdělávání dětí a žáků – cizinců a osob, které pobývaly dlouhodobě v zahraničí, 2020 [online]. [Cit. 6.2.2023]. Dostupné z: [https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2020/08/Informace ke vzdelavani deti a zaku%E2%80%93cizincu a osobktere pobývaly dlouhodobě v zahranici.pdf](https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2020/08/Informace_ke_vzdelavani_deti_a_zaku%E2%80%93cizincu_a_osobktere_pobyvaly_dlouhodob%C4%99_v_zahranici.pdf).
- 3) Jazyková podpora (dle §16 ŠZ), 2021 [online]. META. [Cit. 6.2.2023]. Dostupné z: <https://inkluzivniskola.cz/jazykova-podpora-dle-paragrafu-16>.
- 4) Koordinátor inkluze žáků s OMJ, 2022 [online]. META. [Cit. 6.2.2023]. Dostupné z: <https://inkluzivniskola.cz/koordinator-inkluze-zaku-s-omj>.
- 5) Metodika z oblasti vzdělávání cizinců, 2021 [online]. Český statistický úřad. [Cit. 6.2.2023]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/metodika-z-oblasti-vzdelavani-cizincu>.
- 6) Nový systém jazykové přípravy v praxi: Kvalitativní vyhodnocení, 2022 [online]. META. [Cit. 6.2.2023]. Dostupné z: <https://cloud.meta-ops.eu/wp-content/uploads/2022/05/metaops-novy-system-jazykove-pripravy-web.pdf>.
- 7) Plán podpory, 2023 [online]. META. [Cit. 6.2.2023]. Dostupné z: <https://inkluzivniskola.cz/plany-podpory>.
- 8) Principy práce s žáky na ZŠ, SŠ, 2022 [online]. META. [Cit. 6.2.2023]. Dostupné z: <https://inkluzivniskola.cz/principy-prace-s-zaky-na-ZS-SS>.

Legislativa:

- 1) Vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných, ve znění učiněném od 1. 1. 2021. [online]. MŠMT. [Cit. 6.2.2023]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlasiky-ke-skolskemu-zakonu>.
- 2) Vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky. [online]. MŠMT. [Cit. 6.2.2023]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/38827/>.
- 3) Zákon č. 561/2004 Sb., zákon ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). [online]. MŠMT. [Cit. 6.2.2023]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-ode-dne-1-2-2022>.

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA Č. 1

Rozhovor – šablona**Vzdělávání žáků s OMJ
Výzkum**

Vážené respondentky, vážení respondenti,

jmenuji se Adéla Častorálová a jsem studentkou 5. ročníku oboru Učitelství pro 1. stupeň ZŠ na Pedagogické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. V rámci studia provádím výzkum do diplomové práce s názvem „Podpora a vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem v prostředí 1. stupně ZŠ“.

Obracím se na Vás s prosbou o poskytnutí rozhovoru a co nejpřesnější zodpovězení otázek. Odpovědi budou zaznamenány prostřednictvím přesného opisu a zpracovány pro účel diplomové práce.

Děkuji za Váš čas.

Adéla Častorálová

1) Které metody práce se Vám nejvíce osvědčily při vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Prosím zdůvodněte.

2) Využíváte ve vzdělávání žáků s OMJ speciální didaktické prostředky (pomůcky, materiály apod.)? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.

- 3) Využíváte pro inspiraci ve vzdělávání žáků s OMJ speciální materiály a odborné zdroje? Pokud ano, uveďte které a zdůvodněte jejich výběr.**
- 4) Shledáváte nějaká úskalí, obtíže při práci s žáky s OMJ? Pokud ano, uveďte jaká.**
- 5) Jakým způsobem spolupracujete s rodiči žáka s OMJ?**
- 6) Popište, vyhodnoťte první týden žáka s OMJ ve škole.**

- 7) Sledujete změny v legislativě ohledně vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, jak často?**
- 8) Vyhodnoťte stávající systém legislativy v rámci podpory a vzdělávání žáků s OMJ.**
- 9) Jak hodnotíte model výuky a vzdělávání žáků s OMJ?**
- 10) Absolvovali jste semináře týkající se vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem? Pokud ano, které? V čem byly přínosné a co jste postrádali?**

PŘÍLOHA Č. 2

Pozorovací arch – šablona

Pozorovací arch

Jméno žáka	
Ročník	
Vyučovací hodina	
Téma vyučovací hodiny	
Cíl vyučovací hodiny stanovený učitelem	
Porozumění učiteli (plnění úkolů podle pokynů, reakce na instrukce učitele)	
Porozumění učební látce (obsahově správné plnění úkolů, obsahově správné odpovídání na otázky)	
Aktivita žáka při vyučovací hodině (zapojení se do výuky)	
Komunikace	
Spolupráce žáka se spolužáky	
Využívání didaktických prostředků (pomůcky, materiály)	
Podpora učení žáka	

Zdroj: vlastní